

FÉLIX LE DANTEC: LE PROBLÈME DE LA MORT ET LA CONSCIENCE UNIVERSELLE. Chez Ernest Flammarion, 1917 (γραμμένο από τὸ 1914). Πώς πεθαίνουμε.

Δὲν εἰναι ἵσως θέμα γιὰ τὸ δρόπον ἡ ἀνθρωπότητα νὰ ἐφελυάρησε τόσον, ὅσον τὸ θανάτου. Φιλοσοφία, θανάτου μελέτη, εἶτε μελαγχολικὰ δι Πλάτων. Πλέον φιλοσοφικὰ δρώσεις Σπινόζα ἐκήρυξε: ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ ὅχι τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ πόσα δὲν θὰ είχε νὰ πῇ κανεὶς ἀναλογικόμενος τὴ σκοτεινῆ ἐκείνη περίοδο τῆς ἀνθρωπότητας — καὶ τὴν δρόπον μερικοὶ esthètes ἔχονται σήμερα νὰ μᾶς ἐκθειάσουν — δηποὺ ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου ἐτάρασσεν δλοὺς τοὺς ἐγκεφάλους. Τὸ ὅτι τὸ ἀνθρώπινο κορμὶ θὰ μετεβάλλετο μιὰ μέρα σὲ πτῶμα, στὴν ἀρχὴ καταπληκτικὰ δημοιο μὲ τὸ ζωντανό, κατόπιν πλέον ὠχρό καὶ πλέον ψυχρό, κατόπιν σὲ ἕνα ὅγκο περισσότερον ἡ ὀλιγώτερον ἄμορφον καὶ τέλος σὲ δστὰ καὶ σκόνη, ἐθεωρήθηκεν ὡς ἀρκετὴ αἰτία δπως περιφρονηθῆ ἡ ζωή, ὅπως περιφρονηθῆ ὁ ἔρωτας, δπως περιφρονηθῆ ἡ ἥδονή, δπως — πρὸ παντὸς — περιφρονηθῆ καὶ πέσῃ ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὴν ἀξία της στὸ θορυβημένο πνεῦμα τοῦ μυστικοπαθῆ, ποῦ ὁ παραλογισμὸς καὶ ὁ ἀσκητισμὸς τοῦ τὸν ἔκαμναν νὰ πλάθῃ εἰκόνες τέτοιας ἥδονῆς καὶ ἀπόλαυσης ποῦ ποτὲ οἱ δυστιχεῖς θνητοὶ δὲν ἐγνώρισαν στὴ ζωή τους καὶ δὲν θὰ γνωρίσουν ποτέ. Διὰ νὰ πεισθεῖ κανεὶς γιὰ τὸ μέγεθος τοῦ μίσους πρὸς τὴν ἀνθρώπινη σάρκα τῶν βαρβάρων αὐτῶν καὶ δυστυχῶν ἀνθρώπων ποῦ ζητοῦσαν τὴν ἐμπνευσή τους ἀπὸ ἕνα πρανίο μὲ τὰ «ἀνοιχτὰ πρὸς τὸ ἀρότο μάτια του», ἡ ἀπὸ ἕνα τάφο νεοκλεισμένο, (τέτοιος ἵσως ὁ Pascal : Le dernier acte est sanglant quelle belle que la comédie ait été en tout le reste. On jette enfin de la terre sur la tête et en voilà pour jamais) θὰ κάνῃ καλὰ Ἱησοῦ Χριστοῦ». Τὸ βιβλίο αὐτὸ τὸ διάβασα πολλὲς φορὲς καὶ ὀφειλὼ νὰ δμολογήσω πῶς τὴν ἰδέαν ποῦ ἔχω συλλάβῃ τοῦ μυστικισμοῦ τὴν ἔχω σηχηματίσῃ ἀπ' αὐτό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς τὴν ἰδέαν αὐτὴ τὴν ἐτροποίησα ἀργότερα, ποῦ ἐννόησα πῶς ὑπάρχουν δυὸ εἰδῶν μυστικισμοί, ὁ ζαρούμενος μεταξικούς τῶν λατινικῶν λαῶν καὶ ὁ θλιβερὸς μυστικισμὸς τῶν λαῶν τοῦ Βορρᾶ. Ὁ θλιβερὸς μυστικισμὸς βέβαια είνε πιὸ δύσκολο νὰ ἐκδηλωθῇ σὲ κῶρες σῶν τέσ μεσημβρινές ποῦ ἡ παρουσία καὶ ἡ λάμψη τοῦ Ἡλίου γεννᾷ ἡ ἀναγεννᾷ μέσα στὸν ἀνθρωπο, τόσες ἐλπίδες καὶ πρὸ πάντων ἔνα αἴσθημα κοινωνίας μὲ τὸ Πᾶν, μὲ τὴ Παγκόσμιο Ζωὴν. "Ἄς παραβληθῆ ἡ «Μίμηση τοῦ I. Χριστοῦ» μὲ τὰ Fioretti τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου. Ἡ ἀπόσταση εἶναι ἡ ἴδια ἀπὸ τὴ μισανθρωπικὴ καὶ μισοζωϊκὴ ἀπαισιοδοξία τοῦ Schopenhauer καὶ κείνη τοῦ Leopardi, ἔραστη ζωῆς, ἔραστη τοῦ ἔρωτα, πονετικοῦ πρὸς τὴ σάρκα. Τὸ μῖσος τοῦ Gerson ἡ τοῦ Thomas à Kempis τῶν ὑποτειθεμένων συγγραφέων τῆς «Μίμησης», τὸ μῖσος τῶν κατὰ τῆς ζωῆς, κατὰ τοῦ ἀτόμου, κατὰ τοῦ κόσμου, ξεσπῆ σὲ κάθε φράση, σὲ κάθε στεναγμὸ (δὲ λέγω σκέψη) τοῦ βιβλίου αὐτοῦ. Ὁ Nietzsche εἶπε γιὰ τὴν «Imitation», πῶς ὀσφραίνετο οὐσάκις ἔπιανε τὸ βιβλίο αὐτὸ στὰ κέρια ποῦ μιὰ δσμὴ «αἰώνιου γυναικείου». Μόνον ἵσως ἡ ἀπορόπταιη καὶ ἀχρεία ἰδέα ποῦ μπορεῖ μιὰ ζοφερὴ φαντασία σὲ συλλάβῃ γιὰ τὸ «αἰώνιον γυναικεῖον» συνδυασμένη μὲ μιὰ ἀπόλυτη καταφερθῆ μὲ τέτοιο παράφορο τρόπο κατὰ τῆς ζωῆς. Τὸ ἀσκητικὸ μῖσος, ἔδω εἶναι φανερό. Είναι κειροπιαστό. Ἡ ἐπιστήμη μαζὶ μὲ τὲς ἀλλες ἀνέ-

τρεψεις και την πλάνη αύτή ποῦ μπορῶ νὰ πῶ ὑπῆρξεν ἡ κρυφὴ κινητήριος ίδεα τῶν μυστικιστῶν τοῦ χριστιανισμοῦ : ἔννοιω τὴ πλάνη τοῦ ἀπόλυτου τῶν δυὸς φύλων : ἀρσενικοῦ και τηλυκοῦ. Τὸ φύλον δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀπόλυτον. Τὸ «αἰώνιο γυναικεῖο» δὲν ὑπάρχει περισσότερον ἀπὸ ὅποιονδή- ποτε ἄλλο αἰώνιον στὸν κόσμο αὐτὸ τῆς ισορροπίας και τῆς σχετικότητας, πλὴν ἀπὸ τὴν αἰώνια τρέλλα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μυχίνε, ἀρσενικὴ ὅταν κοιλυψῆ, μεταβάλλεται σὲ θηλυκιὰ ὅταν γίνεται παράσιτον. Ὁ Giard μὲ τές παρατηρήσεις του ἀπάνω στὴ castration parasitaire, ἔδειξεν ὅτι ὁ Carcinus Mœnas π.χ. ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ παρασίτου Sacculina τὸ δοποῖον ἐκλέγει κατοικία μέσα στοὺς γεννητικοὺς ἀδένες του, ἀποκτᾶ χαρα- κτῆρες ποῦ ἀνήκουν στὸ θῆλυν. Ὁ Wallace σὲ μερικὰ ἔντομα ἔξαρ- βωσε τὴ παρουσία δύο μορφῶν θηλυκῶν (dimorphisme femelle) γιὰ μιὰ φόρμα ἀρσενικοῦ...

•*•

Τὲς σκέψεις αὐτὲς ἔκαμα διαβάζοντας τὸ νέο βιβλίο τοῦ πραγμα- τικοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου τῆς σκέψης και ἐπιστήμονα, Félix Le Dantec. Ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ ἵστος ἀφ' ὅτου ὑπάρχει ἀνθρωπότητα ποῦ σκέπτεται, τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου τίθεται μὲ τρόπον ἐπιστημονικό. Καθὼς λέγει ὁ συγγραφέας : «Δὲν ὑπάρχει πρόβλημα θανάτου. Υπάρχει μόνον ἕνα πρό- βλημα ζωῆς, πρόβλημα ἀρκετὰ δύσκολον ἐξ ἄλλου. Υπάρχουν μία ἀπειρία τρόπων νὰ πεθαίνῃ κανεῖς, δὲν ὑπάρχει παρὰ ἔνας μόνον τρόπος νὰ ζῆ».

Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου του, ὁ συγγραφέας μιλεῖ γιὰ τὴ σπιγμὴ αὐτή τοῦ θανάτου, και ἀναφέρει μερικοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ Villon : γιὰ ποικιλία θὰ ἀναφέρω ἐδῶ μιὰ ἄλλη στροφὴ παραμένη πάντα ἀπὸ τὸ ἴδιο ποίημα ποῦ και οἱ ἄλλοι, και ποῦ ἐκδηλώνουν τὴν ίδια πίστη, πῶς ὁ θάνατος εἶναι κάτι τὸ φοβερὸ γιὰ κεῖνον ποῦ πεθαίνει.

La mort le fait tremir, pallir,
Le nez courber, les veines tendre.
Le col ensler, la chair mollir,
Joinetes et nerfs croistre et estendre.
Corps feminin, qui tant est tendre,
Poly, souef, si precieulx,
Te faudra-t-il ces maulx attendre ?
Ouy, ou tout vif aller es cieulx.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μελέτης τοῦ Le Dantec ποῦ στηρίζεται ἀπάνω σὲ παρατηρήσεις του γιὰ τὸν ὑπνο, γιὰ τὴν ἐγοργώφρηση, τὸ ντελίριο και τὸν πυρετό, εἰνε πῶς δ ὑάνατος ὅταν προέρχεται ἀπὸ μιὰ προϊοῦσαν ἀταξία, στὸ τέ- λος μιᾶς ἀρρώστειας, ἡ «ἐνσυνείδητη προσωπικότητά μας, σύνθεση ἀπειρον τῶν μερικῶν ὑποκειμενικοτήτων τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ συνεχοῦς πρωτοπλα- σματικοῦ σώματός μας, ἀποσυντίθεται σιγά-σιγά κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀγω- νίας, σὲ ἔνα ἀριθμὸ αὐξῶντα μικρῶν ἐφημέρων προσωπικοτήτων ποῦ δια- μοιράζονται τὸ δίλικὸ βάρος τοῦ πόνου».

«Οσοι παρευρέθηκαν σὲ ἀγωνία, ποῦ νὰ προέρχεται ἀπὸ προϊοῦσαν ἀταξίαν ἡ ἔχαλαρώση καθὼς λέγει ὁ Le Dantec πιστεύω νὰ παρετίθησαν καθὼς παρετίθησαν δ ἴδιος κάπποτε, πῶς δ ἀσθενής ὁσάκις ἀκριβῶς πα- ρουσιάζει πράγματι στὰ μάτια τοῦ ιατροῦ καλλιτέρευση βρίσκει δ ἴδιος πῶς εἶναι χειρότερα. Διότι μὲ τὸ πέσιμο τοῦ πυρετοῦ ἡ τοῦ δελιρίου, τοῦ ἐπανέρ- χεται ἡ πλήρες (ἢ σὲ βαθὺ μεγάλεστερο) συνείδηση τοῦ ἔαυτοῦ του. Και τὴ κατάσταση ἔκεινη ποῦ εἶναι πράγματι χειρότερη, τὴν ἀποκαλεῖ ἔκεινος καλύτερη.

Τὸ βιβλίο τοῦ Le Dantec, πρέπει νὰ διαβασθῇ ἀπὸ δλους ἐκείνους, ποὺ μὲ δλο ποῦ ἔξεδεσμεύμησαν ἀπὸ τές θρησκευτικὲς προλήψεις, φοβοῦνται μόλον τούτοις νὰ παρατηρήσουν τὸ θάνατο κατάμουτρα. Τὸ βιβλίον αὐτὸν θὰ τοὺς πείσῃ διὰ ὁ θάνατος αὐτὸς θὰ μᾶς μείνῃ πάντα κατὰ τὸ ἄγνωστο, ποὺ δὲ θὰ τὸ αἰσθανθοῦμε ποτέ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πιστεύει στὸν θάνατο, λέγει ὁ Le Dantec. Ἡμπορῷ νὰ προσθέσω. Δὲν θὰ γνωρίσωμε ποτὲ τὸν θάνατό μας.

VOLTAIRE KAI PASCAL.

Ἐδιαβάσατε ποτὲ τές «Remarques sur les Pensées de M. Pascal», τοῦ Voltaire; Δὲν ἐμείνατε κατάπληκτοι μπροστά στὸ μέγεθος τῶν παρατερηγαλῆτρων μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως χωρὶς καμιὰ συγκαταύθαση πρός τὸ μεγάλο συγγραφέα; Τίποτε σᾶς ἔφερε νὰ ὑποπτεύητε ἐνῷ ἐδιαβάζατε τὸ βιβλίο αὐτὸν, πῶς ἀλλοὶ λόγοι, ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τῆς ἀληθείας ὑπεκίνησαν τὸν Voltaire στὸ εὔκολο ἐξ ἀλλού ἔργο τοῦ ἀναιρετοῦ μᾶς σειρᾶς θλιβερῶν σοφισμάτων: λέγο δὲ εὔκολον, μὲ δλον ποῦ ἔνυρω πῶς οἱ Σκέψεις τοῦ Pascal θὰ ἐκθειάζονται ἀκόμη γιὰ πολὺ καιρὸν ὡς ἔνα βαθὺ βιβλίο, ἐνῷ μόνον ἀναλαμπὲς μᾶς μεγαλοφυῖας ἀρρωστημένης μπορεῖ νὰ βρῇ κανεὶς σαύτο, ἀνάμεισα σὲ ἔνα σωρὸ ἀπὸ παρατηρήσεις καὶ λογισμούς, ἀπολύτως ἐσφαλμένους, ποὺ μόλις τοὺς σώζει ἀπὸ τοῦ νὰ φανοῦν ἀπεχθεῖς ἡ γελοῖες ὁ τόνος τῆς ἀπεισούσας ἐκείνου ποῦ τές ἔχραφε. Κι ὅμις ἔξακολουθεὶ ἀκόμη νὰ διαδίδεται ἡ παράδοση πῶς ὁ ἐπιπόλαιος Voltaire δὲν ἐννόησεν τὸν βαθυστόχατο Pascal καὶ οἱ διάφοροι ἐκδότες τῶν Remarques μιμούμενοι, τὸ παράδειγμα τῶν προηγουμένων ἐκδότων, ἐφιστοῦν τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστου στὸ «ἐπιπόλαιον» τῆς κριτικῆς τοῦ Voltaire, ὅστις ὑπῆρχε rationaliste, optimiste, et il faut l'avouer (θαυμάστε αὐτὴ τὴν précaution oratoire) superficiel, κατ' ἀντίθεση πρός τὸν Pascal ὅστις ὑπῆρχε mystique, pessimiste, profond. (Averlinement des éditeurs, in Voltaire, Philosophie, extraits: La Renaissance du livre). «Ἔως πότε λοιπὸν θὰ ἔξακολουθεὶ νὰ ἔχει πέραση στὸ κοινὸ πῶς ὁ Voltaire, ὑπῆρχεν ἐπιπόλαιος, καὶ πλέον γενικά, πῶς γιὰ νὰ είναι κανεὶς βαθὺς εἶνε ἐπάναγκες νὰ είναι καὶ μυστικιστής, είναι ἀπαραίτητον νὰ είναι ἀπαισιόδοξος; Ἀλλὰ διατί παρακαλῶ ὁ καὶ νικῶ σε φιλόσοφος ποὺ δὲν βλέπει παρὰ τὴν ἀλήθεια καὶ ἔχει καὶ τὴν τόλην νὰ τὴν πῇ, ποὺ ἀγαπᾷ ἐνθερμα τὴν ζωὴ ἀν δη̄ ἀπὸ ἄλλο λόγο, τούλαχιστον ἀπὸ ἔνα αἰσθῆμα καθαριότητας ποὺ τὸν κάνει νὰ θέλῃ νὰ ἔχει τοὺς ὑποπτους συκοφάντες τῆς ζωῆς (καὶ αὐτὸν δὲν είναι γέμμα, γιατὶ ἀρκεῖ ἔνας καὶ μόνος λόγος δπως ἀγαπήσῃ κανεὶς κάπι), καὶ ποὺ ἀποκαλύπτει ἀλύπητα τὸ μηδὲν τῆς βάσης, θρησκεύων, ἥθικῶν, μεταφυσικῶν, δοξασῶν, ψευδο-ἐπιστημῶν κ.λ.π., γιατὶ λέγω νὰ μὴ θεωρήται ὡς βαθύς; Ἀλλὰ νὰ χαρίζεται διάτλος αὐτὸς στὸν πρῶτο τυχόντα μυστικιστή, ποὺ θὰ παιζῃ μὲ τές λέξεις, (mystique-charlatan) ἢ ποῦ θὰ βασανισθῇ ἐξ αἵτιας μερικῶν λέξεων (mystique-dupe).

«Ο Voltaire ὑπῆρχεν ἐπιπόλαιος ἀναγκαστικῶς διότι ὑπῆρχεν rationaliste optimiste. Αὕτο είναι τὸ νέον δόγμα ποὺ ἔχει καθιερωθῆ σχετικά μὲ τὸν Voltaire καὶ ἐξ αἵτιας αὐτοῦ ἔξεγειρομαι ἐναντίον μᾶς τόσο γλύγωρης καταδίκης δσον καὶ ἀν είναι παγκοσμίως ἀποδεγμένη. Παρατίμω, διθεν, στές «Remarques de Voltaire sur les Pensées de Pascal».

La tête de mort, elle éclate de rire, au souvenir de la vie terrestre. Au souvenir de ses passions, de ses rêves, de ses amours, la tête de mort, elle éclate de rire. Elle se rappelle ses orgueils, ses croyances, et ce qu'elle nommait ses pensées, et elle éclate de rire, l'horrible tête de mort, pendant que les vers qui grouillaient en elle la quittent, ayant fini leur œuvre.

JEAN LAHOR : LA GLOIRE DU NÉANT.

Ο Viani μὲς ἔξεπληξε πάντοτε γιὰ τὴ δύναμη μὲ τὴν δροίαν ἀτομικοποιεῖ τές φυσιογνωμίες. Παρατήρησα χιλιάδες ἔργα του. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ παρίστανταν διάδεις ἀπὸ ἀνθρώπους ποῦ ἐκτελοῦν μαζὶ ἔνα ἔργον ἢ ποῦ ἀνήκουν στὴν ἴδια τάξη: π.χ. μιὰ διμάδα φαραόδων ἢ μιὰ ἀλυσσίδα ἀπὸ εὐλωτες ποῦ εἰκονίζουν τὴν «κοινωνικὴ κόλαση», δῆλοι δεμένοι στὴν ἴδια ρόδα. Βέβαια κάτι τὸ κοινὸ συνέδεε κάθε μιὰ ἀπ' αὐτές τές διμάδες, σύμφωνα μὲ τὴν ἔργασία ἢ τὴν φυσικὴ κατάσταση στὴν δροίαν ἡσαν ὑποταγμένοι. Ἐξιο διμώς ἀπ' αὐτὸ τὸ κοινὸ κάθε φυσιογνωμία ἔδειχνε καὶ κάτι τὸ ξεχωριστό, κάτι ποῦ ἐδημιουργοῦντο ἔνα γάσμα ἀπ' τὴ μιὰ μορφὴ στὴν ἄλλη, κάτι ποῦ διεπιστώντες διάφορες ιστορίες ἢ καλύτερα διάφορες τραγυδίες. Γιατὶ είνε μιὰ ἥδονή γιὰ τὸ Viani νὰ ἀποκαλύπτῃ σκαὰ καὶ ἀπότομα τὴ βαθειά τραγωδία κάθε ἀτόμου. Η φαντασία ἡ μᾶλλον ἡ ίκανότητα τῆς παρατίρησης τοῦ Viani, ὡς πρὸς τὸ ἀτομικὸν ἔκεινο, τὸ principium individuationis, ποῦ ἐκδηλώνει καὶ ξεχωρίζει κάθε μορφὴ ὁρκοῦν γιὰ νὰ προδιαθέσουν ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς τέχνης τουκαὶ τὸν πιὸ ἐπιπόλαιον ἔξεταστὴ τοῦ ἔργου του. 'Αλλ' ἐδῶ θὰ ἥθελα νὰ ἐλκύσω τὴν προσοχὴ τῶν φίλων τοῦ Viani — οἱ δρόποι ὅσο πάρει πλημύνονται στὴν Αἴγυπτο — ἀπάνω στὰ ηρανία, τὰ δρόποια στὸ ἔργο τοῦ μεγάλου ζωγράφου ἀριθμοῦνται κατὰ ἔκαπτονάδες καὶ χιλιάδες. Τὴ φαντασία τοῦ Viani συχνὰ πράγματι διασχίζει ἡ ὄραμάτηση τοῦ θανάτου. Σὲ τέτοιες στιγμές τοῦ ἀρέσει νὰ ἀραδιάζει σωροὺς κρανίων. Τί θέλει νὰ δεῖξῃ λοιπὸν μὲ αὐτὰ τὰ κρανία, ὁ Viani, ὁ 'Α πονά νος αὐτός, ὁ διαπιστωτὴς τῆς ζωῆς; Μήπως φαντάζεται μιὰν ἵπαρξη πέραν τοῦ τάφου; Μήπως διαπιστωτικὸς καὶ διαριτικός, ἔξακολονθύον ἀκόμη νὰ προκαλοῦν ρίγη μέσα στὸν ἀνθρώπο αὐτόν, δοτεῖς μὲ τέτοια τόλμη θέλησε νὰ ἀντικρύσῃ τὴ πραγματικότητα; 'Οχι! διότι ἀν τὸ Viani ἔχει σωρεύση κρανία σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του, εἶναι γιατί, ὅπως τοῦ ἀρέσει νὰ βλέπῃ τὸ πᾶν, τοῦ ἀρέσει ἐπίσης νὰ βλέπῃ καὶ τὸ θάνατο. Η τέχνη τοῦ Viani εἶναι μιὰ τέχνη ἀλήθειας ὅπως ἔκεινη τοῦ Villon, ὅπως ἔκεινη τοῦ Verhaeren. Θά ἥταν δειλὸς ἀν ἀπέφευγε νὰ δῇ τὸ θάνατο. 'Αλλὰ μὲ τὶ ἀντικειμενικότητα τὸν κυττάζει! Παρατηρήσετε αὐτοὺς τοὺς σωροὺς τῶν κρανίων ποῦ νομίζει κανεὶς πῶς ἡ φαντασία του τοὺς ἀπεκόμισεν ἀπὸ καμμιὰ στοὰ νεκροταφείου. Δὲν θὰ βρήτε δύο ποῦ νὰ μοιάζουν τὸ ἔνα μὲ τὸ ἄλλο. Μὲ τὴν ἴδια δύναμη μὲ τὴν δροίαν ἀτομικοποιοῦντε τὸ κρανίο περιβεβλημένο μὲ σάρκες, τὸ ἀτομικοποιεῖ τῷρα ἔκσαρχο. Δὲν πρόκειται πλέον ἐδῶ γιὰ τὸ κατά παράδοση χριστιανικὸ κρανίο, τὸ ἀηδιασμένο ἀπὸ τές τρυφές τοῦ κόσμου, προσφύλξες στοὺς ζωγράφους τῆς παλιῆς ἐποχῆς, τὸ δποὶν φαίνεται δύσιν νὰ ἀφίνεται σὲ θρησκευτικὲς ἐκστάσεις. 'Οχι, τὰ κρανία ποῦ ζωγραφίζει ὁ Viani εἶναι κρανία ἀληθινά· εἶναι κρανία ἀνθρώπινα· εἶναι κρανία ποῦ ἄλλοτε ἐπείνασαν καὶ ἐπόνεσαν καὶ ἐδάγκασαν τὸ κόκκαλο ἢ ἐφίλησαν δροσερὰ γεύη· ποῦ ἔσφιξαν τὰ δόντια τους ἀπὸ δργή, ποῦ τὰ ἔτριξαν ἀπὸ φόβο· ποῦ ἐδέχθησαν μέσα ἀπὸ

κεῖνα τὰ μαῦρα κοιλώματα τους τοὺς ρυθμοὺς τοῦ κόσμου· ποῦ ἐγνώρισαν τοὺς σπασμοὺς τῆς ἀπέλπισίας καὶ τὸ φίγος τῆς ἐλπίδας· ποῦ ἐδάκρυσαν καὶ ποῦ ἔκλαψαν καὶ ποῦ ἐκνύτταξαν μὲν πίστη καὶ μὲν πόθο πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ συχνότερα μὲν ἀποθάρρυνση καὶ μὲν ἀπογοήτευση πρὸς τὰ κάτω. Καὶ τώρα, τώρα δὲν ζοῦν πιά. Ἡ ρόδα τῆς ζωῆς ὑστερα ἀπὸ ἔνα τελευταῖο τριγμὸς σπασε, ἔπαισε νὰ στρέφεται γι' αὐτά. Ἀλλὰ ὅπως εἶναι, ὅπως ἐγιναν, μαρτυροῦν ἀκόμη γιὰ τὸ παρελθόν τους. Τὰ τριανταδύο τους κιτρινιασμένα δόντια ποῦ φαίνονται σᾶν νὰ γελοῦν καὶ νὰ σαρκάζουν, ἀπὸ τὴν ἀλλη κηρύττουν μὲν εὐγλωτίαν πᾶς ὁ νόμος τῆς ζωῆς εἶναι τὸ «ἀλληλοφάγωμα». Μή ζητήσετε ἀπὸ τὰ κρανία τοῦ Viani ἡθικὲς καὶ ψηφικές διδαχές, μεταφυσικὲς σκέψεις. «Ἐνα μόνο, ίσως ὁ Viani νὰ προσέμεσε μὲ τὴ φαντασία του στὴ πραγματικότητα σχεδιάζοντας τὰ ἀφάνταστα κρανία του: τὰ κρανία αὐτά φαίνονται ωσάν νὰ είλην τὴ διάθεση ἀν ποτὲ ἐπέστρεφαν στὴ ζωὴ νὰ δαγκάσουν πιὸ δυνατά...»

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΝΣΦΟΡΜΙΣΜΟΣ.

Δὲ φρονῶ πῶς η φιλοσοφία ἔχει νὰ χάσῃ ἀναγνωρίζοντας μιὰ γιὰ πάντα τὴν ἀλήθεια τοῦ τρανσφορμισμοῦ καὶ παύοντας πλέον τοὺς αιφνιδιασμοὺς τῆς ἀπέναντι τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης. Βέβαια εἶναι πολὺ δύσκολο σήμερα γιὰ ἔνα φιλόσοφο νὰ παραγνωρίσῃ τὴν ἔξελιξη, ἀλλ' ή ἔξελιξη κατάντησε καὶ αὐτὴ μιὰ λέξη ποῦ κινδυνεύει νὰ μὴ λέγῃ πλέον τίποτε, μὲ τὸ νὰ τὴν ἔχουν μεταχειρισθῆ μὲ χίλιους τρόπους. Οἱ λέξεις ἐξέλιξη καὶ ζωὴ εἶναι οἱ δυὸ ἐνφράσεις καὶ οἱ δυὸ ἰδέες ποῦ σήμερα οἱ διάφοροι σοφιστὲς — τῆς ἐπιστήμης ή τῆς μεταφυσικῆς — ἐκμεταλλεύονται μὲ τὴν πιὸ μεγάλην ἀναίδεια καὶ ἐπιτηδειότητ.

«Ἐνας γερὸς φιλόσοφος δὲν φοβᾶται ποτὲ τὴν ἀλήθεια. Ἀπεναντίας τὴν ἐπιθυμεῖ. «Οσα περισσότερα ζητήματα λύσει η ἐπιστήμη — ἐννοῶ ή παρατήρηση τῶν φαινόμενων τοῦ κόσμου καὶ ή πειραμάτηση — τόσον τὸ ἔργον ποῦ μένει στὸν φιλόσοφον εἶναι πλέον καθορισμένον, τόσον ξέρει μὲ πιὸ θετικότητα ποῦ ἔχει νὰ βαδίσῃ. Ἀλλ' οἱ φευδο-φιλόσοφοι, νοσταλγοῦν τὴν ἐποχὴ ἔκεινη ὅπου ἔνας σοφιστὴς μποροῦσε ἀφοβα νὰ προκαλῇ τὸν κόσμο δῦλο σὲ συζήτηση καὶ νὰ μιλῇ de omni re scibili... et quibusdam aliis. Σήμερα εὐτυχῶς χάρις στὲς προόδους τῆς ἐπιστήμης δρόλος τοῦ φιλόσοφου — τοῦ φεύτικου τέτοιου περιορίσθη ἐνῶ — τὸ κατ' ἔμε τούλαχιστον — δρόλος τοῦ ἀληθινοῦ φιλόσοφου αὐξῆσε: θέλω νὰ πῶ διτὶ οἱ κόσμος τὸν δοποῖον βλέπονμε σήμερα, η πραγματικότητα μέσα στὴν δοποία ζοῦμε εἶναι ἀσυγκρίτως πιὸ πλούσια ἀπὸ κείνη μέσα στὴν δοποία ἐκινούνταν οἱ πατέρες μας. Τὰ θέματα γιὰ νὰ φιλοσοφήσῃ κανεὶς αὐξῆσαν, η ζωὴ μέσα στὸ νεώτερο πολιτισμὸ ἀναγκαστικῶς δύνεται τὴν παρατηρητικότητα καὶ τὸ ψυχολογικὸ αἰσθητήμα τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ: η προσάρμοση τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου στὸν ἔξωτερικὸ κόσμο εἶναι πιὸ δύσκολη ἀπὸ ἄλλοτε, ενεκα τοῦ πολυσύνθετου τῶν σχέσεων του μ' αὐτόν. Ἀλλ' ἀκριβῶς μιὰ τέτοια προσάρμοση δημιουργεῖ περισσότερες ἀνάγκες στὸν ἀνθρώπο, τὸν ὑποχρεώνει θέλοντα καὶ μὴ νὰ σκεφθῇ γι' αὐτὸ τὸν κόσμο μέσα στὸν δοποίο δὲ μπορεῖ νὰ ξήσῃ μιὰ ζωὴ πλήρη καὶ ἀκέρημα παρὰ μὲ τὸν δρό: νὰ τὸν γνωρίσῃ. Γιὰ νὰ ξήσῃ κανεὶς σήμερα πρέπει νὰ γνωρίζῃ.»

«Ἀλλ' οἱ φιλόσοφοι — γένος κατ' ἔξοχὴν ματαίοδοξον — ἔχουν μιὰ παράξενη ἀντίληψη τοῦ δρόλου των: ηδη, τὸ νὰ σκέπτονται διν ἔχουν ἔνα δρό-

λο δὲν είναι μία ιδέα ἀντιφιλοσοφική; 'Ο φιλόσοφος είναι ἀπλούστατα διάνθρωπος ποῦ ἔχασκε τὴν ἐλεύθερη ἔρευνα: ποῦ στὲς γνῶμες καὶ τές προλήψεις τοῦ κόσμου ἀντιτάσσει τὴν ἐλεύθερη σκέψη του, καὶ στὸ κοινὸν νοῦ τὸν νοῦ του ἀπλῶς.

'Υπάρχουν φιλόσοφοι δῆμοι, ἔξακιλοιν γὰρ ὑπάρχουν, ποῦ φαντάζονται ὅτι τὸ πρῶτο χρέος των, ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ είναι νὰ τοῦ προσφέρουν δικές τους λύσεις δὲν τῶν ξητημάτων, λύσεις οἵ διοῖς νὰ τύχουν τὴν εὔνοια τοῦ κοινοῦ. Κατ' αὐτὸν ἔξακιλοινθοῦν τὴν παράδοση τῆς φιλοσοφίας. Κάθε φιλόσοφος σὲ κάθε ἐποχὴν ἐπίλασε ἕνα σύστημά του, ποῦ εἰχε τὴν ἀπαίτηση νὰ δώσῃ μιᾶν ἀπάντηση σὲ δῆλα τὰ ἐρωτηματικά ποῦ θέτει στὸν ἑαυτόν του διάνθρωπος. Οἱ περισσότερες ἀπαντήσεις τῶν παληῶν φιλοσόφων στὰ ἐρωτηματικά αὐτὰ ὑπῆρχαν ἐκτάκτως ἀφελεῖς, ἀπλοῖκες ή τουλάχιστον ἀνθαίρετες. Οἱ ἀπαντήσεις αὐτές δικαιολογιούντισαν μιὰ φορά ποῦ δὲν ὑπῆρχεν ἐπιστήμη καὶ δύος ἐπιστεύετο διὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ήταν δοσμένο ἐκ τῶν προτέρων, ήταν δῆλο. ἀνεξάρτητο τοῦ κόσμου τὸν διοῖον ἐμελετοῦσε. Σήμερα δῆμος ή πλάνη αὐτὴ ρίχτηκε κάτω. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, δημιουργῆμα τῆς φύσης, μελετᾷ τὴν φύση, τὸν ἐδικαίωσε ἀπὸ τὴν ἄλλη στὸν πόθο του νὰ μελετήσῃ τὴν φύση. 'Ηδη τὸ νὰ ἔχει βρῆι διάνθρωπος τὴν θέση του μέσα στὴ φύση, είναι τὸ πιὸ μεγάλο φιλοσοφικὸ πόρισμα ἵσαμε τώρα. Μπροστά σαντὸ δῆλα τὰ ἄλλα ωχροῖν, καὶ οἱ ίδρυτές τοῦ Τρανσφορμισμοῦ, ιδίως δὲ Λαμάκο τοῦ διοίου οἱ ἀρχὲς είναι πλέον φιλοσοφικὲς ἀπὸ τές τοῦ Δάρβιν διέφεύλουν νὰ θεωρηθοῦν ὡς δυὸς ἀντιθέτου ἴσως εἶδους μεγαλοφυῖες, ἄλλα πάντα ὡς δυὸς μεγαλοφυῖες εὐεργετικὲς τῆς ἀνθρωπότητας.

Καὶ δῆμος — ώσταν ή φιλοσοφία σύντη ποῦ λέγεται Τρανσφορμισμὸς νὰ μήνυε — παρατηροῦμε σήμερα μιὰ διάθεση, ὃχι μόνο σὲ μερικοὺς φιλοσόφους ἀγόρτες, ἄλλα καὶ στὸ κοινὸν νὰ μᾶς δώσουν μιὰ δική τους ίστορία καὶ νὰ μᾶς μεταδώσουν μιὰ δική τους ἀντιληφτὴ τῆς ἔξελιξης. 'Επιμένουν δῆλοι πολλοὶ φιλόσοφοι νὰ μᾶς δώσουν μιὰ κοσμογονίαν ινιαία. Τὸ πλάγμα είναι ἐπιθυμητόν, ἀπὸ τὸ πλήθος, τὸ ἀπατεῖ μπορῶ νὰ πῶ τὸ πλήθος. Διότι οἱ κοσμογονικοὶ αὗτοί φιλόσοφοι φροντίζουν ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ διατηρήσουν τὸ ὄν μα ἔξελιξη, καὶ νὰ παρουσιάσουν τὴν φιλοσοφία τους ὡς ἔξελικτική, ἀφ' ἐτέρου δῆμος ἀντικαθιστοῦν τὴν πραγματικὴν ἔξελιξη — τὴν φυσικὴν δῆλο. — μὲ μιὰ μεταφυσικὴ τέτοιαν. 'Η ἔξελιξή τους δῆλο. δὲν είναι ἄλλο ἀπὸ μιὰ δημιουργία ποῦ ντρέπουνται νὰ τὴν διαπιστώσουν ὡς τέτοια καὶ τὴν ἀποκαλοῦν ἔξελιξη, η ἔξελιξη στὴν ὁποία κολλοῦν ἔνα ἄλλο ὄνομα. Διαβάζοντάς τους μὲ δῆλο τὸ λεκτικὸ τῆς ἐπιστήμης ποῦ μεταχειρίζονται αἰσθάνεσθε διὰ ἀναπνέετε μιὰν ἀτμόσφαιρα ποῦ σᾶς είναι γνωστὴ πρὸ πολλοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν δοτούσαν σᾶς ἐχειασθῆσε καποτε μιὰ πραγματικὴ «δημιουργία» μέσα σας δύος ἀνυψωθῆτε.

Δι' ἐμέ, κάθε ἄλλο είναι ὁ ρόλος τοῦ φιλόσοφου παρὰ ἐκεῖνος τοῦ «μεσάζοντος» μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ πλήθους, παρὰ ἐκεῖνος τοῦ νὰ καθησυγάζῃ τὴν λαϊκὴ συνείδηση, μὲ τὸ νὰ καθιστᾶ ἀκίνδυνες τές θεωρίες τές πιὸ ἀνατρεπτικές τῶν δογμάτων. Βέβαια τὸ τέχνασμα είναι λαμπρόν, ἀποδεικνύει μιὰν ἀληθινὴ ἔχνπνάδα σόκεινον ποῦ πρῶτος τὸ μεταχειρίστηκε. Θά ἔξιζε νὰ δοῦμη σὲ τέτοιες φιλοσοφίες τὸ ἐπώνυμο : μιμιτικὲς φιλοσοφίες. 'Αντι νὰ δειξουν πῶς ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ θεωρία ποῦ ἔρ-

χουνται νὰ πολεμήσουν, νὰ νιωθέψουν, νὰ τῆς ἀφαιρέσουν τὴν ὑπόληψη, μεταχειρίζονται ἀκριβῶς μιὰν ἀντίθετη τακτική. Τὴν μιμοῦνται ὅσο μποροῦν πιὸ τέλεια. Τὴν ἀπολουθοῦν βῆμα πρός βῆμα. Ἀποτολμοῦν ἀκόμη νὰ καταίφουν στὰ «καταγάγια» τῆς ἐπιστήμης, νὰ παρατηρήσουν ἔνα νέο ἐπιστημονικὸ γεγονός μαζὶ μὲ τὸν ἐφευρέτη του, τὸν πρότο παρατηρητή του. Κατόπιν μὲ τὰ μάγια τῆς μεταφυσικῆς των ἀληθιμείας, παραμορφώνουν τὸ πᾶν. Πρὸ δὲ τούτου ἐσκουντοῦν μὲ τὸν ἄγκωνά τους τὸν ἐπιστήμονα ὅπως σκύψουν καλύτερα ἀπάνω στὸ φακό τοῦ μικροσκοπίου του. Τώρα πετοῦν εἰς τὰ ὕψη, εἰς τὸ ζενίδ. Σᾶς γεμίζουν ταῦτα μὲ δὲ τές τεστέρες τῆς παλῆς μεταφυσικῆς. Σᾶς παρουσιάζουν ως γεγονός τετελεσμένο πλέον πᾶς ἄγγισταν τὸ πνεῦμα μὲ τὸ δάκτυλο !

Ίσως νὰ μὴ φταιόνων καὶ οἱ ἕιδοι νὰ μὴν εἶναι τούλαχιστον οἱ μόνοι ὑπεύθυνοι γιὰ τές ἀνοησίες ποῦ κηρύγτειν. Φταίουν περισσότερο ἐκείνοι οἱ ἡλίθιοι ποῦ περιμένουν ὅπως σχηματίσουν μιὰν ἰδέα γιὰ τὴν ἔξελιξη τῆς ζωῆς νὰ ἀποταθοῦν σὲ ἔνα μεσαῖοντα : σ' ἔνα ρήτορα.

Τὸ ἐπαναλαμβάνων: δὲν ἀρνοῦμαι τὴ φιλοσοφία. Κάθε ἄλλο. Ἀπεναντίας φρονῶ ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀπαραίτητη, ὅχι μόνο στὸν ἐπιστήμονα ἄλλὰ καὶ ἐν γένει στὸ νεότερον ἀνθρώπο. ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ ξῇ μιὰ ζωὴ ἀκέροη καὶ πλήρη. Ἀλλά πιστεύω πᾶς λανθασμένα ἐπιχρεατεῖ ἡ γνώμη πῶς ἔνας φιλόσοφος ὀφεῖλε νὰ σᾶς παρουσιάσῃ δικό του σύστημα τῆς ἔξελιξης. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔπαιπε δυὸς χιλιάδες καὶ πλέον χρόνια ὅπως φθάσῃ στὸ σύστημα τοῦ Τρανσφορμισμοῦ καὶ θέλετε ἔνας ἀνθρώπος χωρὶς νὰ ξῇ κανύδολον τὴν ἴδιοσυγχρασίαν τοῦ ἐπιστήμονα νὰ σᾶς ξεφορνίσῃ ἔνα δικό του σύστημα ἔξελιξης ; Καὶ πρός τί;

Οταν ὁ Τρανσφορμισμὸς ὑπάρχει γιατὶ νὰ ἀπαιτοῦμεν ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους ποῦ μᾶς γοητεύουν νὰ μᾶς δώσουν ἔνα τρανσφορμισμὸ δικό τους. Ὁ τρανσφορμισμὸς ως τώρα δέν ἔπεσε. Εἶναι τὸ μόνο φιλοσοφικὸ σύστημα ποῦ ἄνθεξε μέσα στὰ ἄλλα ποῦ ἐγκρεμνίστηκαν. Καὶ μωριάδες γεγονότα τὸν πιστοποιοῦν, μηδὲ ἔνα τὸν ἀναιρεῖ. Καὶ φαντασθῆτε πῶς θὰ ἀρκοῦσε μόνο ἔνα !

Στὴ φιλοσοφία σημιθίανε ὅ,τι καὶ καὶ στὴ ποίηση. Οἱ φιλόσοφοι ὑποκρίνονται μπροστά στὲς δρέξεις τοῦ κοινοῦ. Οἱ ποιητὲς ποῦ θὰ είχαν τόσα πταγγήματα νὰ δοῦν στὸν ἔσωτερο κόσμο, κλίνουν τὰ μάτια τους μὲ τὴ πρόληψη πῶς ὁ βιομηχανικὸς πολιτισμὸς εἶναι ἀντιασθητικός. Τὸ ἕιδο, οἱ φιλόσοφοι — αὐτὴ εἶναι ἡ ἔσωτερη τους δοξασία — βρίσκουν πῶς ἡ ἐπιστήμη εἶναι κρύα, εἶναι ἀντιασθητική. Πῶς ὁ τρανσφορμισμὸς ἔνος Δάρβιν αἴφνης εἶναι πολὺ πεζός.

Πόσον δὲ τούτους ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀληθηνὴν ποίηση! Πόσον δὲ τούτους ἀξέζουν νὰ ὀνομασθοῦν φιλόσοφοι, ὅταν μένονται ἀναίσθητοι μπροστά στὴν ἀλήθεια, ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ πραγματικότης. Ἀλλά τὴ μεγαλείτερη ποίηση τὴν ἔχει ἡ πραγματικότης, καὶ ἡ ποιὸ ποιητικὴ ἀν θέλετε ίστορία τῆς ἔξελιξης τῆς ζωῆς εἶναι ἐκείνη ποῦ μᾶς παρουσιάσαν οἱ Δάρβιν, Λαμάρκ καὶ οἱ διάτροφοι ἄλλοι ἔξελικτοι φιλόσοφοι.

Δὲν εἶναι στιγμὴ γιὰ νὰ μιλήσω γιὰ τὴ ποίηση, γιὰ τὴν ἡθικὴν ἀκόμη καλλονὴ τοῦ Τρανσφορμισμοῦ. Ἀλλως τε τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐκεῖ. Ὁ Τρανσφορμισμὸς ὑπάρχει. Ἐνόσω, δὲν τὰ ἀνατρέπει μιὰ νέα θεωρία, ὀφείλουμε νὰ τὸν λογαριάζομε. Καὶ ἡ γνώμη μου εἶναι πῶς ὁ φιλόσοφος ἔχει νὰ κερδίσῃ καὶ ὅχι νὰ κάσῃ ἀποδεχόμενος τὴ μεγάλην αὐτὴν ἀλήθεια. Πρῶτον θὰ ἀποφύγῃ μὲ αὐτὸ τὸ τρόπο νὰ πῇ διάφορες ἀνοησίες μὲ τές δποιες

θά προσπαθούσε ο ίδιος νά αναπληρώσῃ τό ελλείπον σύστημα τής έξέλιξης, και δευτερον, έννοωντας τὸν έαυτό του καλύτερα χάρις στό Τρανσφορμισμό θά επλανάτο στό μέλλον, διλγώτερο τόσο στές πράξεις του όσο και στές σκέψεις του.

EMILE ZOLA: LA BÊTE HUMAINE. — AN. FRANCE : THAÏS.

Χτές ὅλη τὴ μέρα και σήμερα ἐδιάβασα ἔνα βιβλίο τρομερό. «Τὸ πιὸ τρομερὸ κατηγορητήριο ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ», κατά τὴν ἔκφραση τοῦ Νίτσε ὅστις ἐφαντάσθη δι τὸν Ἀντίχριστό του ἐδωρησε στὴν ἀνθρωπότη τὸ κατηγορητήριο αὐτό: ἔννοω τὴ Thaïs τοῦ An. France.

Στὴν Ἡλιούπολη πρὸ δυὸ δυὸ ἑβδομάδες ἐδιάβασα La Bête Humaine τοῦ Zola. Περίεργον, ἀλλὰ περίεργο στὴν ἐπιφάνεια μόνο, τὰ δυὸ αὐτὰ βιβλία ποὺ γράφησαν ἀπὸ δυὸ ἀνθρώπους ποὺ μιὰ τέσσα βαθύα ἀντίθεσης πνεύματος φαίνεται πῶς χωρίζει μοῦ ἀφῆκαν τὴν ἴδια και τὴν αὐτὴ τραγικὴ ἐντύπωση, ἑδημιούργησαν ὡσὰν ἔνα κενὸ μέσα μου, τὸ δόπον γιὰ νὰ πληρώσω θὰ μοῦ χρειασθῇ ἵστως πολὺ νὰ σκεφθῶ, πολὺ νὰ ἐφωτίσω τὸν έαυτό μου. Γιὰ πιὸ ἀκρίβεια δέ, δύοιοι πᾶς ηὔρα τὸ θέμα τῆς Thaïs ἀκόμη πιὸ τραγικὸ ἀπὸ κείνο τοῦ La bête Humaine. «Οσο διάφοροι στὴ νοοτροπία τους νὰ μᾶς φαίνονται ἔνας Zola και ἔνας An. France, συναντῶνται ὅμως σὲ ἔνα σημεῖο και τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι τὸ πᾶν. Καὶ οἱ δυὸ εἰναὶ ἀλλύγιστοι στὸ σκοπό τους, τὸν ἴδιο σκοπὸ ποὺ ἐπιδιώκουν τόσον δὲν εἶναι διο τὸ ἄλλος, μὲ μέσα διάφορα, ὅμως, γλώσσα διάφορη, αἰσθητικὴ διάφορη, ζοήση διαφορετικῶν πνευματικῶν ἰδιοτήτων. Καὶ οἱ δυὸ εἰναὶ ἀνθρωποι ποὺ η πραγματικότητα δὲν πτοεῖ, και ποὺ τολμοῦν νὰ ἀτενίσουν τὴν ἀλήθεια κατάμοντρα.

Ἄλλὰ δὲν ἔνας ταράσσεται βλέποντας τὸ τραγικὸ μέρος τῆς ὑπαρξίης. Ταράσσεται σὲ βαθὺ ποὺ δὲν βλέπει πλιὰ παρ' αὐτὸ τὸ μέρος. Ἐνῷ δὲν διατηρεῖ τὸ πνεῦμα του γαλλιατο, ἥρεμο, μειδιῶν. 'Αλλ' ας μὴ γελασθῇ κανεὶς πῶς τὸ μειδιάμα αὐτὸ και αὐτὴ η γαλλήνη πρόερχονται ἀπὸ ἕλλειψη σοβαρότητας, πῶς εἶναι ἀπλῆ ἔκφραση ἐνὸς πνεύματος ποὺ ἀρέσκεται στὸ διανοητικὰ παιγνίδια και τὲς διανοητικὲς ἀροβασίες.

Τίποτε τὸ πιὸ πραγματικὰ σοβιαρό, ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ An. France, ποὺ ξεύρει νὰ ἀποδίδει σὲ κάθε πράγμα τὴν ἀξία ποὺ τοῦ ἀρρόζει, καμιαὶ ἀντιληψη τέχνης πιὸ σοβαρὴ ἀπὸ τὴ δική του ἀντιληψη. Εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβάσῃ κανεὶς τὴ Thaïs χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ μιὰ συνκίνηση, ποὺ διαρκῶς τὴ τρέφει και τὴ διατηρεῖ θερμὴ και ζωτανὴ η κάθε γραμμὴ αὐτοῦ τοῦ γοητευτικοῦ και τρομεροῦ βιβλίου. Ἐδῶ λέει πῶς συλλαμβάνει κανεὶς ἐπ' αὐτοφύρῳ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα σὲ πόλεμο πηγαδιμένο ἐναντίο τοῦ παραλογισμοῦ, πόλεμο ποὺ τὸν διεξαγάγει δ ποιὸ ίκανὸς και δεξιὸς και ἀκαμπτος και ἀκούραστος μονομάχος του. Ἐδῶ μήτε μιὰ λέξη ποὺ νὰ ἔχῃ γραφῆ εἰς μάτην, μήτε μιὰ φράση ποὺ νὰ μὴ τὴν ἐμπνέῃ μιὰ ἐπαναστατημένη σκέψη, ποὺ τώρα ἐνδηλώνεται μὲ εἰρωνεία, τώρα μὲ σαρκασμό, πιὸ ἐκεὶ μὲ οίχτο, ἀλλοῦ μὲ ἀφορισμοὺς ἐπιστημονικοὺς η σὲ ίστορικὲς ἀποκαλύψεις, πότε τέλος μὲ ἀνοιχτὴ ἀγανάκτηση. Ἐδῶ, βλέπει κανεὶς τὸν καλλιτέχνη, διπλασιασμένο και τριπλασιασμένο ἀπὸ ἔνα ἐπιστήμονα και ἀπὸ ἔνα ἀνθρωπό. Και τέλος γιγαντωμένο ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἀγῶνος ποὺ παλαίει. Ἐνῷ, μένει κανεὶς ἔκθαμbos γιὰ τὴν ἀρμονία ποὺ βασιλεύει στὸ ὅλο ἔργο. Τὸ ἔργο τέχνης εἶναι συγχρόνως και ἔνα ἔργο ἀνθρωπισμοῦ, ὡς και ἔνα ἔργο ἐπιστημονικοῦ. Η σκέψη εἶναι μιὰ δράση. Τὸ φραίον εἶναι και ἀληθινό.

Ο ΝΕΟ-ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ.

Ή σκέψη του ἀναρχισμοῦ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπό τὴν σκέψη του εἰδωλολατρισμοῦ, ἀλλὰ τοῦ εἰδωλολατρισμοῦ ἀντιλαμβανόμενον μὲ τὴν πιὸ μεγάλη ἔκταση τῆς λέξης, δηλ. ὅτι μόνον ὡς μιὰ πνευματικὴ καλλιέργηση (*culture intellectuelle*) ἀλλὰ καὶ ὡς μιὰ κατεύθυνση ζωῆς. Ή οὐσία τοῦ εἰδωλολατρισμοῦ εἶναι ἡ διαπίστωση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀτόμου. Ἐκείνη τοῦ ἀναρχισμοῦ δὲν εἶναι ἄλλη.

Ο ἀναρχισμὸς καθὼς τὸν ὄρισα, εἶναι μιὰ ἀντιληφτὴ ζωῆς ποῦ μὲ τρόπον γενικὸν σχετίζεται μὲ αὐτὴ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Δὲν εἶναι δηλαδὴ μιὰ σχολή, ἢ μιὰ τάση πνεύματος γέννημα μιᾶς ἐποχῆς ἢ ποῦ φανερώνεται σὲ μερικὲς φάσεις τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, ὅπως μερικοὶ ιστορικοὶ ἢ κοινωνιολόγοι τὸ φαντάζουνται, οἱ ὅποιοι φρονοῦν πῶς οἱ ἀναρχικὲς ίδεες δὲν μποροῦν νὰ ἐκδηλωθοῦν παρὰ μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ποῦ βρίσκεται σ' ἕνα στάδιο ἀποσύνθεσης καὶ βαίνει πρὸς τὸν ἐφυλισμό. Ο ἀναρχισμὸς μένει γιὰ μένα, ἔνα γεγονός παγκόσμιο, ὅπως καὶ ὁ εἰδωλολατρισμός. Χαρακτηρίζει μιὰ συνείδηση χαρούμενη καὶ γεμάτη ἀπὸ ζωή: ἔνα πνεῦμα ποῦ ἀγαπᾶ τὴν γαλήνη καὶ δρέγεται τὴν ἐλευθερία: μιὰ θέληση ἀκέρητη καὶ ποῦ διαπιστώνει τὴν ἀνεξαρτησία τῆς. Πλέον ίδιαίτερα ὁ καθεαυτὸς ἀναρχισμὸς δὲν εἶναι μιὰ δοξασία ἀπλῶς κοινωνικὴ ἀλλὰ μιὰ τάση φιλοσοφικὴ τοῦ πνεύματος.

Ο ἀναρχισμὸς ὅπως ἐξεδηλώθη στές νεότερες συνείδησες ὑπὸ τές διάφορες μορφές του (ἀτομιστικὲς θεωρίες, κοινωνιστικές, ἀνθρωπιστικές, διεθνιστικές) δὲν μποροῦσε νὰ φανερωθῇ στὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἐποχὴν ὅπου μολοντούτοις ἡ εἰδωλολατρικὴ ἀντιληφτὴ τῆς ζωῆς — ἡ ὅποια ἀργότερα ὑπέκυψε στὸ μυστικιστικὸ κέντρα τοῦ Χριστιανισμοῦ — ἴσχυεν. Τὸ ἄτομον ἔχοντες τότε πολὺ μέσα στὴν πολιτεία. Τὰ μέσα συγκαινωνίας — πραγματικῆς καὶ διανοητικῆς ἥσαν πολὺ πιωχά. Η ἐπιστήμη δὲν ἔφθασε ποτὲ τὸ βαθμὸ τῆς ἀνάπτυξης ποῦ δείχνει σύμερα. Οἱ λαοὶ ζοῦσαν πολὺ χωρισμένοι οἱ μὲν ἀπὸ τοὺς δέ, παρουσιάζαν ἐπίπεδα ἀνάπτυξης καὶ πολιτισμοῦ ἄνισα, ή θεσμοθεσία τῆς σκλαβεῖας ἐχώριζε τοὺς πληθυσμοὺς τῶν πόλεων σὲ δυὸ τάξεις. Η πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐχώριζε πράγματι πολὺ ἀπὸ τοὺς λοιποὺς λαούς.

Υπὸ τέτοιους ὄρους ὁ ἀναρχισμὸς δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ πάρῃ τὴν μορφὴ ταῦ ἀτομικισμοῦ καὶ ὅτι μιᾶς δοξασίας ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ ἀνάπτυξης. Καὶ τὸ ὑψηλότερον ίδεωδες στὸ δόποιον τὸ ἄτομο μποροῦσε νὰ φθάσῃ ἦταν νὰ ζητήσῃ τὴν ἐσωτερική του ἐλευθερίαν ἀποφεύγοντας τὴν ἐξωτερικὴ δράση ἥτις μποροῦσε νὰ τοῦ ἀπορῇ πρόξενος ἀνησυχίας.

Σήμερα ὅμως οἱ ὄροι τῆς ζωῆς εἶναι ἄλλοι. Ζοῦμε μᾶλλον μὲς τὸν κόσμο παρὰ μέσα στὴν πολιτείαν. Εἴμεθα περισσότερο παγκόσμιοι μὲ δῦο ποὺ δὲν παύομε νὰ εἰμεθα βαθὺα ἀτομικοί. Η παγκόσμιος σκέψη καὶ κίνηση μιᾶς εἰσέρχεται ἀπὸ ὅλους τοὺς πόρους τοῦ κορμοῦ μας. Η Ἐπιστήμη τῆς Ζωῆς, ἡ Βιολογία, ἐπλάτυνε σὲ βαθμὸν ἀφάνταστον τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς μὲ τὸ νὰ ἔχει εἰσάγῃ σαντὶ τὴν ίδεαν τῆς ἐξέλιξης, καὶ τῆς Κληνομικότητας τῶν κτειμένων χαρακτήρων, κάρις στοὺς ἀθάνατους νόμους τοῦ Λαμάρκ. Η ἀνθρωπότης μετὰ τὸ μετατικιστικό της πείραμα* ἀπὸ τὸ δόποιον τὴν ἔβγαλαν αὐτὴ ἡ φράτα τῶν πραγμάτων — ἔννοιο τὸ ἀδιέξοδον

(*) "Ιδε ὁ Νεο-Εἰδωλολατρισμός.

στό δποιο τήν οδήγησε νά οίκτρη πλάνη της (έλπιδα τῆς ἄλλης ζωῆς), βρίσκει άκόμη τήν έαυτή της δυνατή, χάρις στό αιώνιο είδωλολατρικό αϊσθήμα που τήν κατέχει, γιά νά ἀντιμετωπίσῃ κάθε νέα πάλη, μὲ σκοπό τήν πιὸ μεγάλη ἀνάπτυξή της. Ἀφίνοντας κατά μέρος τές μάζες ποῦ παθητικές καὶ πρωτικές ὅπως ὑπῆρξαν πάντοτε, παλαίουν τὸν ὄγκονα τῆς ζωῆς καὶ βαδίζουν πρὸς τήν κατάκτηση τῆς εὐημερίας τους — οἱ ἄλλοι — ἐκεῖνοι ποῦ τὸ βλέμμα τους προσπαθεῖ νά ἀγκαλίσῃ ὅχι μόνο τήν τωρινή, τήν «ἄκριβῶς ἀναγκαῖα» πρωτικότητα, ἀλλὰ καὶ τή πλούσια τέτοια ποῦ περιλαμβάνει παρόν καὶ μέλλον συγχρόνως, καὶ ἀκόμη καὶ σὲ ἔνα βαθὺ τὸ παρελθόν, προσπαθοῦν νά προσαρμοσθοῦν τελειότερα πρὸς τή ζωή, νά προσαρμόσουν τὸν κόσμο τελειότερα πρὸς τές ζωτικές καὶ πνευματικές των ἀνάγκες, σὲ τρόπο ποῦ τὸ εἶναι τους νά ἔξελίσσεται ἀρμονικά, χωρὶς νά παραμορφώνεται.

Ο νεώτερος ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νά είναι ἐνάντιος μήτε πρὸς τή ζωή, μήτε πρὸς τήν ἀνθρωπότητη, μήτε πρὸς τὸν κόσμο. Ἄλλ’ ὅχι μόνον ἐνάντιος δὲ μπορεῖ νά είναι ἀλλὰ μήτε καὶ ἀδιάφορος.

Ἡ ἀδιαφορία σημαίνει ἀποχὴ ἀπὸ τή δράση. Καὶ ζοῦμε τόσο μέσα στὸν κόσμο σήμερα, ὥστε μιὰ ἀποχὴ ἀπὸ τή δράση — τήν τοπικὴν δράση, τή δράση ποῦ μποροῦμε νά ἔξασκήσουμε κατ’ εὐθεῖαν γύρῳ μας — σημαίνει ὀλιγόστευση τῶν σχέσεων μας μὲ τὸν κόσμο. Καὶ μιὰ σκέψη σήμερα, είναι τόσο πιὸ δυνατή, τόσο πιὸ ζωντανή, ὅσο είναι μιὰ σύνθεση ἀπὸ στοιχεῖα ποῦ πήρε ἀπὸ τὸν κόσμο. Ἐκεῖνο ποῦ ἄλλοτε ὄνομάζετο ἐσωτερικὴ ζωὴ δὲ μπορεῖ νά μας κάμη σήμερα τήν ἐντύπωση παρὰ κάτι τοῦ πολὺν φτωχοῦ. Μιὰ σκέψη ποῦ γιὰ νά κρατήσῃ τήν ἀνεξαρτησία της καὶ τὸ ἰδιόρρυθμό της κατεδίκασε τήν έαυτή της στήν θεληματική ἄγνοια τοῦ κόσμου δὲ μπορεῖ ποτὲ νά μας ἐνδιαφέρει, μὲ δῆην ἔνταση καὶ δημιουργός της νά ἔχησε καὶ νά αἰσθάνθηκε. Είναι τέτοιος ὁ πλοῦτος τῆς ἔξωτερού της σήμερα, γνωρίζουμε τόσα πράγματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ κόσμων ποῦ περάσαν ἀκόμια, οἱ πλάνες ἐκείνων ποῦ παρεγνώρισαν τή ζωή καὶ τὸν ἀνθρώπο, ἀναγνωρίσθηκαν τόσον καλά, ὥστε νά ἐσωτερικότητα δὲ μας ἐνδιαφέρει παρὰ στὰ σημεῖα ποῦ ὑπάρχει τέλεια ἀνταπόκριση μεταξύ της καὶ τῆς ἔξωτερού της.

Ούτε ἐνάντια, οὔτε ἀδιαφορη στάση πρὸς τήν ἀνθρωπότητη μπορεῖ νά κρατήσῃ ἔνας νεώτερος ἄνθρωπος, σήμερα ποῦ νά ἐπιστήμη μας ἀπέδειξε τή προέλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τή ζωὴν σειρά, καὶ συγχρόνως — πλάγια — μας ὑπέδειξεν ὅτι ὁ σκοπός τοῦ ἀνθρώπου είναι σαντὸν τὸν κόσμο, σαντὴ τή ζωή.

Καὶ τέλος δὲ μπορεῖ νά είναι ὁ νεώτερος ἄνθρωπος, ἐνάντιος ἢ ἀδιαφορος πρὸς τή ζωή. Ἡ ζωὴ είναι ὁ μόνος πλοῦτος μας, ἀλλ’ είναι ἔνας πλοῦτος ποῦ αὐξάνει μὲ τήν ἔξασκησή της, γιὰ νά πᾶ ἔτσι, μὲ τή λειτουργία της, καὶ ἐλαττοῦται μὲ τήν δλιγόντερη ἢ ἀτελέστερη, ἢ μερικὴ κρήση της.

Ο σημερινός ἄνθρωπος ποῦ θέλει πράγματι νά ζήσῃ, νά αὐξήσῃ τή ζωή του, νά τήν ἀναπτύξῃ, ἀναγκαστικὰ δρεῖται νά ἀναγνωρίσῃ τήν ἀρχὴ της δράσης στή ζωή του ἀλλ’ ἡ τέτοια δράση προϋποθέτει τήν ἀναγνώριση τῆς ζωῆς ἀρμονίας μεταξύ ἀνθρώπου καὶ ζωῆς, ἀνθρωπότητας καὶ κόσμου. Ἀρα προϋποθέτει μιὰ εἰδωλολατρική ἀντίληψη τῆς ζωῆς: Εἰ δωλολατρικὴ ἀντίληψη τής ζωῆς καὶ δράση ἀνθρώπινη γιὰ τή πραγματοποίηση, γιὰ τήν ἔξαπλωση τής ζωῆς ἀντίληψης αὐτῆς

μέσα στές ἀνθρώπινες συνείδησες, μὲ ἄλλα λόγια γιὰ τὴν ἔξαλεψη καὶ τῶν τελευταίων στιγμάτων τοῦ μυστικισμοῦ — τοὺλάχιστον ἐκείνου τοῦ μυστικισμοῦ ποῦ ἀντιστρατεύεται τὴν ἀνθρώπινη φύση, ποῦ τῆς εἶναι ὀλέθριος, αὐτὴ τῇ δοξασίᾳ τὴν ὀνομάζω νέον-ά να ρχισμό.

ΓΙΑ ΤΟΝ “ΙΣΤΟΡΙΚΟ” ο. ΛΑΜΠΡΟ.

Καλὸ θά ἦταν νὰ πωθοῦν δύο λόγια γιὰ τὴν πραγματικὴ ἀξία τοῦ ο. Λάμπρου : ὃς ίστορικοῦ ἐννοεῖται. Διότι, ἡ ἀνοδός του στὸ ὑπουργικὸ ἀξιωμα ἔγινεν αἵτια ὥστε νὰ φαντασθοῦν πολλοὶ πᾶς ἡ χώρα μας περιέχει κρυπτένες ἀξίες. Δὲν ἦταν μόνον ὁ μπακάλης καὶ ὁ κρασῆς ποῦ αἰσθάνθηκαν μιὰ ιερὴ ἴκανοτοίηση, πᾶς θὰ ἐγίνετο παρκοσμίως γνωστὸ πᾶς ὑπάρχει ἔνας Ρωμηὸς ίστορικὸς ἀλλὰ μπορῶ νὰ πᾶ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διανοούμενους μας τῶν δροίων ἡ μανταλιτέ, σπεύδω νὰ προσθέσω, δὲν διαφέρει οὐδὲ κατ’ ἔλαχιστον ἀπὸ κείνη τῶν πιὸ μετρίων μπακάληδων καὶ τῶν κρασάδων τῶν πιὸ νοθευμένων οἴνων. Ἀλλὰ πᾶς ποτὲ ἔνας ἀληθηνὸς διανοούμενος θὰ σκεφθῇ νὰ κολακευθῇ ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ πᾶς ἡ χώρα μας πατέχει ἔνα Λάμπρο ; Πᾶς ἔνας ἀληθινὸς διανοούμενος θὰ τολμήσῃ ποτὲ νὰ παραβάλῃ τὸ Λάμπρο μὲ ἔνα Aug. Thierry, ἔνα Michelet, ἔνα Mi gne!, ἔνα Fustel de Coulanges, ἔνα Aulard ;

Ναί, ἀν θέλετε, δ. ο. Λάμπρος εἶναι ίστορικός. ‘Αλλ’ εἶναι ίστορικὸς χωρὶς νὰ εἶναι καλλιτέχνης· εἶναι ίστορικὸς χωρὶς νὰ εἶναι φιλόσοφος· εἶναι ίστορικὸς χωρὶς νὰ εἶναι ψυχολόγος· εἶναι ίστορικὸς χωρὶς διάνοια ἴκανη νὰ εἶναι ίστορικὸς χωρὶς νὰ ἔχῃ ἰδρυση καμπιὰ σχολῆ, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνακαλύψῃ καμπιὰ νέα μέθοδο μελέτης, χωρὶς νὰ ἔχῃ κύρου τὸ φῶς καμπιᾶς ιδιαίτερης ἔμπνευσής του ἀπάνω σὲ ὅποιοδήποτε σημείο τῆς ίστορίας· εἶναι ίστορικὸς χωρὶς νὰ εἶναι κοινωνιολόγος. ‘Οταν ἀφαιρέσω δὲς αὐτὲς τέσσερις βέβαια ἔνας ίστορικὸς μὲ τὴν μικρὴ σημασία τῆς λέξεως : ἔνας ὑπομονητικὸς δηλ. ἔνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς laborieus, ποῦ τέτοιοι ὑπάρχουν χιλιάδες καὶ χιλιάδες, σὲ δὲς τὰ μέρη τοῦ κόσμου, μπενεδικτῖνοι, μανδαροί τοι η δρως ἀλλοιως θέλετε νὰ τοὺς ἀποκαλέσετε. ‘Αλλὰ μὴ συγχέετε τὴν ίστορίαν μὲ τὴν ἔξιστόρηση. Καὶ πρὸ πάντων μὲ τὴν ἔξιστόρηση σὲ μιὰ γλώσσα ἀκαλαίσθητη...

ΣΟΦΟΙ ΚΑΙ ΣΟΦΟΥΛΙΑΚΕΣ, ΣΩΤΗΡΕΣ. ΟΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ.

‘Η ἀπλοίκότης καὶ ἡ νοθρότης ἡ πνευματικὴ τῶν διανοούμενων μας, καὶ πιὸ γενικὰ τὸ ἀφιλοσόφητό τους, μὲς ἀποκαλύπτονται μὲ τρόπο πιὸ διανγῆ ὅταν θελήσουμε νὰ κυττάξουμε ἐκείνους ἀτ’ αὐτοὺς ποῦ ἐπιδέχγονται διανοητικότητα πιὸ ὑψηλὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων, πιὸ βαθειὰ μάθηση ἡ πιὸ μεγάλη πεῖρα τῆς ζωῆς. Έννοω τὴν μάζα τῶν σωτήρων, τῶν σαλβατόρων, τὴν φυλοξῆρα αὐτὴ γιὰ νὰ μιλοῦμε ἐπιστημονικά, ποῦ ἐκόλλησε ἀπάνω στὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς νεότητας, μὲ τὴν ἀπαίτηση νὰ τοῦ δώσῃ τὴν κατεύθυνσή του, τὴν μόνη σωτήρια κατεύθυνση γ’ αὐτό.

Είπα : ‘Απλοίκότητα, πνευματικὴ νοθρότητα καὶ ἀφιλοσόφητο. Εἶναι τὰ κύρια ζαρακτηριστικὰ τῶν σωτήρων.

ΑΠΛΟΪΚΟΤΗΤΑ. ‘Εννοω μὲ τὴν λέξη αὐτὴ τὴν ἰδιότητά τους νὰ ξεπά-

ζουνται και τὴν ἀδυναμία τους νὰ ἐπιφεύγουνται πολὺ ἀπό τὴν πρώτη πνευματική ἀτμόσφαιρα, τὴν ὁποίαν συναντοῦν στὸ δρόμο τους. Ἡ ἀδυναμία τους φανερώνει βέβαια ἔλλειψη κριτικοῦ πνεύματος καθὼς και μιὰ πολὺ γνωστὴ ἀνατολίτικη ματαιοδοξία. Γιὰ νὰ δόσω ἕνα μικρὸ παράδειγμα ἀλλὰ πολὺ χαρακτηριστικὸ ποῦ ἵσως κάνει μερικούς νὰ ἀνοίξουν τὰ στραβά τους ποὺ ὡς τώρα τὰ ἔχουν κλεισμένα, ποιὸς δὲν παρέστη ποτὲ στὴν κλασικὴ πλέον συζήτηση, ὅπου δυὸς ἥ και περισσότεροι ἀνατολίτες διανοούμενοι, καθένας τους ποῦ εἰδεὶ και μιὰ χώρα ήτης Εὐρώπης, ὑποστηρίζουν μὲ τὸ πάθος και πεποίθηση πῶς οἱ ὠραιότερες γυναῖκες τοῦ κόσμου εἶναι ἀκριβῶς ἔκεινες τοῦ τόπου ποῦ εἴχε τὴν τύχη ὥ καθένας τους νὰ ἐπισκεφθῇ.

Τὸ παράδειγμα αὐτὸς ἵσως εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό παράδειγμα. "Ισως ἀποκαλύπτει ὅλο τὸ ἐπιπόλαιο τοῦ νοῦ τῶν διανοούμενων μας ἔκεινων ποῦ «εἰδαν Εὐρώπη».

Οἱ σωτῆρες γιὰ τοὺς διοίσους κάνω λόγον, δὲν αἰσθάνθηκαν ποτὲ τὴν στοιχειώδη ἀνάγκη πρὸς ἀνακούφιση τοῦ μυαλοῦ των, νὰ ἐρευνήσουν ὅπως πληροφορηθῶντες ἔαν ἔκεινα και μόνα ποῦ ἐδιάχθησαν ἀπὸ τὸν πρῶτο τυχόντα καθηγητὴ ἥ ὅπιοδήποτε ἄλλο δάσκαλό τους, ησαν τὰ δόρυ, ἔαν οἱ ἰδέες ποὺ ἤκουσαν νὰ ἀναιροῦν εἶχαν πράγματι ὅπως τές ἔξεθετε δ ὁρθὸ δ οξος, ἔαν τέλος ἥ διδαχὴ ἥ ἴδια τοῦ δρυδόδοξου αὐτοῦ δὲν ἦταν ἄσχετη μὲ τὴν πολιτικὴ (θὰ ἀναφέρω ἀπλῶς τὴν παρατήρηση ποῦ κατάντησε παγκόσμια πλέον, τῆς περιφρόνησης μὲ τὴν διοίσουν μιλοῦν γιὰ τὴν Γαλλικὴ ἐπιστήμην ὅσοι ἐσπούδασαν σὲ Γερμανικὰ πανεπιστήμια).

Δὲν θὰ ἐννοήσετε ποτὲ ἔνα σωτῆρα (*) ἐάν πίσω ἀπὸ τὸν σωτῆρα αὐτὸν δὲν σημειώθη ὅτι εἶναι δόρθιός οξος.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΝΩΡΟΤΗΤΑ. Ἡ πνευματικὴ νωρθότης χαρακτηρίζει τοὺς σωτῆρες. Ἐχουν βλέπετε, οἱ ἀνθρώποι αὐτοὶ τὴν συνείδησην ἡσυχη. Ήδην τὴν ἀλήθεια. Δὲν ἔχουν πλέον νὰ μάθουν τίποτε. Τώρα δὲν τοὺς ἀπομένει ἄλλο παρὰ νὰ τὴν διδάξουν στοὺς ἄλλους. Τὸ συνηθέστερο ἥ ἀλήθεια αὐτὴ εἶναι ἥ μία παλαιά-παλαιά vieillerie. Ἀλήθεια — fin-de-siècle ἥ ἀλήθεια — antiquaille. Και ὁ λόγος εἶνε ἀπλός. "Οταν κανεὶς πηγαίνει στὰ τυφλά ἥ θύμη πέσῃ σὲ κανένα σπινθηροβόλο τσιαρλατανισμό ἥ σὲ καμιαὶ ἀξιοσέβαστη γεροντικὴ σκουριά.

Μάτην θὰ γνῷψετε νὰ βρήτε στοὺς σωτῆρες κριτικὸ πνεῦμα, τιμιότητα πειστημονική, συνείδηση ἀνοικτὴ σὲ ὅλα. Ἐντελῶς ἀμελέτητοι δὲν γνωρίζουν, δὲν ἐμπνέονται παρὰ ἀπὸ ὄρισμένο ἀριθμὸ δημοσιεύσεων. Και ὅτι ἀγνοοῦν, τὸ καταδικάζουν, τὸ διβρίζουν, τὸ ἀναιροῦν, χωρὶς ποτὲ νὰ λάβουν τὴν περιέργειαν νὰ τὸ μελετήσουν.

ΑΦΙΛΟΣΟΦΗΤΟ. Δέν θὰ συζητήσω ἐδῶ τές διάφορες φιλοσοφικὲς «ομιλίες» και «νουθεσίες» τῶν σωτῆρων. Γιατὶ εἶναι κατώτερες ἀπὸ κάθε λόγο. Ἀπλῶς θὰ ξεχωρίσω σ' αὐτές δύο μέρη. Τὸ «εἰλημμένο» δηλ. τὴν πετάρφαση ποῦ μᾶς δίδουν τῆς διδαχῆς τοῦ δόρθιο δόξου — σπανιώτερο εἶναι σὲ θέση νὰ μεταφράσουν και νὰ ξιτινευσθοῦν ἀπὸ ἔνα ἄλλο ἔργο — και τὸ δικό τους, τὸ διποίον δὲν εἶναι παρὰ «Λόγια τοῦ καιρενὲ» τὸ πιὸ συχνά σχετικὸ μὲ τὴν κατεύθυνση τῆς φυλῆς, τὸ δόλο τῆς γυναικας μὲς τὴν κοινωνία, τὸν ἀνατολικὸ και τὸ δυτικὸ πολιτισμό, τὴν θεωρία τῆς γνώσης, τὴν πολιτική, τὴν φυσιολογία τῆς γυναικας, τὴν νεώτερη μουσική, τὸ νεώτερο θέατρο κλπ.

(*) Οἱ σωτῆρες, στὴν ψυχολογικὴ γλῶσσα δονομάζονται : débiles.

Σοφισταὶ καὶ Σοφούλιαις. Οἱ σωτῆρες διανοούμενοι ὑπάγονται σὲ δυὸ τάξεις: τοὺς σοφιστές καὶ τοὺς σοφούλιακες. Οἱ σοφιστὲς εἰναι ἐκεῖνοι ποῦ ἡ μάθησή τους ὑπῆρξε πλέον φιλολογική: αὐτοὶ ἀπὸ χρέος πλέον πρὸς τὴν φυλὴν ἐπαγγέλλονται τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν καλλιτέχνην. Ἡ φιλολογία ποῦ εἶναι ὁ φορεὺς τῶν νέων ἰδεῶν, τοὺς ἔξοικειώσεις κάπως μὲ τές φιλοσπαστικὲς τάσεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἐξυμνοῦν τές τάσεις αὐτὲς τές ὥποιες θεωροῦν καλές διὰ τὸν ἄλλο κόσμο, ἄλλὰ ὡς πρὸς τὸν τόπο τους, τές θεωροῦν ὀλέθριες, διότι ἡ διάδοση τῶν νέων ἰδεῶν, θά ἔφερεν ὡς ἀποτέλεσμα τῇ δημιουργίᾳ μιᾶς νέας κατεύθυνσης πνευματικῆς, μέσα στὴν Ἑλλάδα — ἀνθρωπιστικῆς, κατεύθυνσης κοσμοπολιτισμοῦ — ἡ ὥποια θὰ ἀντεστρατεύετο τές ὑπάρχουσες καθιερωμένες ἅγιο-sacro-saintes κατεύθυνσεις.

Οἱ σοφούλιαις, ἀντιθετικῶς ἐπιδεικνύουν μιὰ μόρφωση ἐπιστημονική. Ὁμιλοῦν διαρκῶς γιὰ μέθοδο ἄλλὰ φαίνονται νὰ ἀντιλαμβάνουνται μὲ αὐτὴ τῇ λέξῃ, τὴν ὑπομονή. Ὁμιλοῦν ἐπίσης μὲ περιφρόνηση γιὰ τὴν φιλοσοφία — ἀπὸ ὑπερβολικὸ ζῆτο θετικιστῶν — ἐνῷ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλανῶνται διαφωτιστὲς στὰ πιὸ ὑψηλὰ σύννεφα τῆς μεταφυσικῆς.

Ἐὰν ἐκατάλαβα καλά ἡ φιλοσοφία τὴν διοίσαν περιφρονοῦν εἶναι ὀκριβῶς ἡ ἐπιστήμη της φιλοσοφίας. Γι' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει μιὰ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης ἢ τῶν ἐπιστημῶν, δὲν ὑπάρχει παρὰ συλλογὴ ἀπὸ γεγονότα: παρατίθησες, περιγραφές, κατάλογοι.

Οἱ σοφούλιακες ἐπαγγέλλονται τὸν σωτῆρα. "Οχι διμως ἐν ὄνόματι τῆς ἐπιστήμης — αὐτὸς εἶναι τὸ ἀξιοπερίεργο. Οἱ γελοῖοι αὐτοὶ φαίνεται σῶν νὰ μὴ ὑποπτεύθηκαν ποτὲ τὸ ρόλο τῆς ἐπιστήμης στὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ σοφούλιακες ἐπαγγέλλονται τὸν σωτῆρα, διότι τὸ θεωροῦν δικαίωμά τους, ἀπαξ ἐσ πο ὑ δασαν. Ἡ ἐπιστήμη κατὰ μέρος. Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει γνώμη. Οἱ γνῶμες διμως τῶν ἰδίων ἔχουν ἀπόλυτο κύρος, χωρὶς νὰ καταδέχουνται ποτὲ νὰ τέσ βασίσουν ἀπάνω στὴν ἐπιστήμη. Πρός τι; "Α παξ ἐσ πο ὑ δασαν.

Πολλὰ τὰ οἰκτρὰ βλέπω στὸ τόπο μας. Ἀλλὰ τὸ πιὸ οἰκτρό, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀπαίτηση ψευδο-ἐπιστημόνων ποῦ δὲν ἔγνωρισαν τὴν Ἐπιστήμην ἄλλα ἐπιστήμες, ποῦ δὲν αἰσθάνθηκαν ποτὲ τὸ όγκος τῆς γνώσης, ποῦ δὲν καθὼς καὶ τὴν ὑπαρξὴν τῆς Ἐπιστήμης καὶ δὲν ἐπίστευσαν σαντὴν ξητήματα, νὰ ἐπιβάλλουν τές γνῶμες τους, ὡς ἀλήθειες.

ΗΛΙΟΥΠΟΛΙΣ, ΜΑΡΤΙΟΣ 1917.

MARCELLE TINAYRE: HELLÉ.

Τὸ ρομάντζο αὐτὸς εἶναι παλλῷ ἀφοῦ φέρει τὴν χρονολογία 1898. Γιὰ μένα διμως ποῦ τὸ διάβασα τές τελευταῖς αὐτές μέρες, εἶναι ἐντελῶς νέον. Ἀπεκόμισα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσή του, μιὰ ἐντύπωση φρεσκάδας, ὑγείας, φυσικοῦ καθὼς καὶ τὴν πιὸ ώραιαν ἐκπληξην ἀνακαλύπτοντας ἓνα συγγραφέα ποῦ σκέπτεται τόσον ώραια καὶ τόσον ἀπλὰ (δηλ. θαρραλέα, γιατὶ ἡ θαρραλέα σκέψη εἶναι ἡ ἀπλὴ σκέψη).

"Α! δὲν δοκιμάζει κανεὶς τόσον συχνά ἀμιγεῖς ἀπὸ ἀηδία πνευματικὲς καρδὲς ποῦ νὰ μήν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ σταθῇ καὶ λίγο δσάκις τοῦτο συμβαίνει ὅπως τές ἀναπολήσῃ. Δὲ βγαίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν πόλη ὅπως δῇ τὴ θάλασσα καὶ γυρίσῃ ἀμέσως διπίσω. 'Αλλ' ὅταν φθάσῃ μπρός της λέγει:

Έδω ἀς σταθῷ. Και βλέπει τὸ θέαμα ποῦ τὸν ἔκουσθει ἀπὸ τῆς χυδαιότητες τῆς πόλης.

Τέτοιο τὸ ἔργο τῆς Marcelle Tinayre· τὸ ἔργο αὐτὸ σᾶς κάμνει νὰ λησμονήσετε διτὶ ἡ ἀρδία μπορεῖ νὰ εἰσχωρῇ καὶ νὰ μετατρέψῃ καὶ τὴς πιὸ ὑψηλές πνευματικὲς ἀπολαύσεις.

‘Υπῆρξα ἀνέκαθεν ἐνθουσιώδης θαυμαστῆς τῆς George Sand· γι’ αὐτὸ λυποῦμα ποὺν πῶς δὲ Nietzsche ἔγραφε γι’ αὐτήν: *vache écrivassière aux mammelles pleines d’enerc*. ‘Ἐννοῶ, ποῦ τὸ εἴπε μὲ μιὰ σημασία ὅχι εὐνοϊκὴ γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ ποιητὴ ποὺ ὑπῆρξεν ἡ George Sand. Γιατὶ ἡ «ἀγελάδα» εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὄντο ποῦ ἐκπροσωπεύει τὴ γονιμότητα καὶ τὴν ὑγεία. Φρονῶ, τὸ κατ’ ἐμὲ πῶς τὰ φοιλάντες τῆς George Sand θὰ μείνουν αἰώνια διότι ἐμπερικλείουν σκέψεις γενναιές καὶ ἀνθρώπινες· διότι ὀφείλονται σὲ μιὰν εἰλικρινῆ ἔμπνευση καὶ διότι — πρὸ παντὸς ἄλλου—ἐκείνη ποῦ τὰ συνέθεσε ἀγόρασε τὴν πεῖρα τῆς μὲ τὴ ζωὴ τῆς, μὲ τὴν εὐτυχία τῆς. ’Απὸ τὲς μεγάλες καὶ ἀντιπροσωπευτικὲς μορφές τῆς ἐποχῆς τῆς, ἡ George Sand βέβαια εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς πιὸ μεγάλες καὶ τές πιὸ ἀντιπροσωπευτικές. Καὶ τί ἐποχὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐποχὴ τῆς! Τὶ ἐποχὴ παιδίστικου ἐνθουσιασμοῦ καὶ γεροντικῆς ἀπαισιοδοξίας, ἐλαφρῆς χαρᾶς καὶ βαρειᾶς θλίψης, τρελλῶν ἐλπίδων καὶ πρόωρων ἀπογοητεύσεων. Βέβαια, μᾶς εἶναι εὔκολο σὲ μᾶς, ποὺ ζοῦμε στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, μετὰ τὰ ιστορικὰ γεγονότα ποὺ ἀνέγραψεν ἡ ιστορία τὲς τελευταῖς αὐτὲς δεκάδες, μετὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κριτικῆς, μετά τὴν ἐκλαΐκευση τῶν τελευταίων πορισμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, νὰ βρίσκομε συχνὰ τὴ σκέψη τῆς George Sand παιδαριώδη. ’Αλλ’ ἀς σκεφθῶμεν διτὶ οἱ πλάνες τῆς ἥσαν οἱ πλάνες μᾶς ἐποχῆς καὶ πλάνες ποὺ τυμοῦν ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Καὶ πῶς δοσ θὰ μᾶς φαίνονται πιὸ μαργούνες καὶ πιὸ ἀσύληπτες γιὰ τὸ πνεῦμα μαζ, τόσο θὰ μᾶς καθίστανται πιὸ συμπαθεῖς.

’Αλλ’ ἡ George Sand ὅπως διατηρήσῃ τὴν φανταστικὴν αἴγλη τῆς καὶ ὅπως ἐπιβάλλῃ σεβασμὸν σὲ κείνους ποὺ τὴν παραγνωρίζουν, ἡμπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ καὶ ἀλλους τίτλους δόξης. Δὲν ὑπῆρξε ἔως τόρα, δὲ πλέον δυνατός τύπος γ υ ν α i n ὁ s ποὺ μᾶς παρουσίασεν ἡ ἀνθρωπότητα καὶ ἀναμφισβήτητα ἡ πρώτη ἀπὸ τὴ σειρὰ τῶν μεγάλων γυναικῶν τὲς δποτες μιὰ νέα ἀνθρωπότητα ποὺ ἐγείρεται θὰ μᾶς δώσῃ καὶ μᾶς δίδει ἥδη; Τέτοια ἡ Marcelle Tinayre.

’Ητο ἐπόμενον ἀφοῦ ἔγνώρισα ἔνα ἀπὸ τὰ φοιλάντες τῆς Marcelle Tinayre, νὰ θελήσω νὰ τὰ γνωρίσω δῆλα. ’Εδιάβασα λοιπὸν σὲ ποὺν μικρὸ διάστημα: «L’ oiseau d’ Orage», «Avant l’ Amour», «La Consolatrice», «La Rebelle», «L’ Ombre de l’ Amour». Ἐλπίζω πῶς δὲ τι μοῦ μένει ἀκόμη νὰ γνωρίσω — καὶ βλέπω εἰς τὸ recto τοῦ πρώτου φύλλου ἔνος ἀπὸ τὰ φοιλάντες τῆς σημειωμένα πολλὰ ἄλλα: «La douceur de vivre», «La mai-son du péché», «Madeleine au Miroir», «La vie amoureuse de François Barbazanges», «La veillée des armes» κ.λ.π. — δὲν θὰ εἶναι δι’ ἐμὲ πρόξενο διληγότερον ὠραιών ἐντυπώσεων ἀπὸ κείνες ποὺ ἐδοξίμιασα ἥδη.

’Απὸ δὲ τι ἐδιάβασα ἔως τόρα, βλέπω πῶς ἡ Marcelle Tinayre, δὲν ἀκεῖται νὰ δείξῃ τὴ γυναικα μήτε ὅπως εἶνε, μήτε δπως θὰ τὴν ἥθελε νὰ εἶναι, καὶ δπως ἐλπίζει πῶς θὰ γίνῃ μιὰ μέρη. ’Η Marcelle Tinayre μᾶς δείχνῃ τὴ γυναικα, ὑποκείμενη στὸ πάθος — ἀλλὰ τελειωτικὰ ζῶ σαν μετά

τὸ πάθος. Ζῶσαν, ἐννοῶ, τῇ ζωντανῇ ζωῇ καὶ ὅχι τὴν πεθαμένη ζωῇ. Μοῦ φαίνεται πᾶς ἔδω ταιριάζει νὰ ὑπογόρω τῇ βαθυὰ φράσῃ τῆς George Sand : Il y a au-delà de l'amour, des désirs, des besoins, des espérances qui ne s'éteignent point. Εἰς τὸ «l'Oiseau d'Orage», διαβάζομε : La passion avait traversé sa vie comme un grand goéland râpacer. En trois coups d'aile, l'oiseau avait mesuré l'horizon. Et l'orage qui l'avait apporté s'était évanoui de lui-même.

Οἱ ἡρωῖδες τῆς Marcelle Tinayre, ἡ εἶναι ἡρωῖδες ποῦ θέλουν νὰ ζήσουν τὴν ζωὴν τους τέλεια ἀφονικὰ καὶ ποῦ τὸ πάθος ἐγγίζει ἄλλὰ δὲν καταβάλει (Hellé, La Rebelle, Avant l'Amour), ἡ πληρώνονται, νικῶνται ἀπὸ τὸ πάθος ἄλλὰ χάρις εἰς τὴν force des choses καὶ εἰς τὴν ἴδια τους προσπάθεια ἐπανευρίσκουν τέσ ταντές τους (L'Oiseau d'Orage, L'Ombre de l'Amour).

«Ἄλλως τε οἱ διάφορες ἡρωῖδες τῆς διαφέρουν ἀναμεταξύ τους ἀνάλογα μὲ τὴν πνευματικὴν τους ἀνάπτυξην καὶ τοῦ περιβάλλοντος μέσα στὸ δόπονον ἐξελίχτηκαν. Ἡ Hellé φαίνεται ὁ τύπος ὁ πιὸ ἰδανικὸς ἡ ἀφονικὸς ἄλλη τσοις νὰ μᾶς συγγινεῖ ὀλιγότερον ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἡ ἀντιθετικὴ Josanne τὴν Rebelle, ποῦ καμιὰ εὐεργετικὴ ἀνατροφὴ ἡ ἐπίδραση δὲν τὴν προδιέθεσε ἐναντίον τῶν κινδύνων τῆς ζωῆς. Γιὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν διαβάζομε : «Il y avait en elle deux femmes : celle «d'en haut», la fière, la vaillante, la «rebelle», qui voulait se libérer, guérir et vivre dans sa chaste solitude, — et l'autre, l'inférieure, l'asservie, qui conservait encore dans son sang et dans ses nerfs, le poison ancien, le besoin des larmes et des caresses, le goût morbide de la souffrance d'amour...»

Ἡ δύναμη τῆς γυναικας τὴν κάνει ὥστε νὰ ἀγαπᾷ, νὰ δίδεται. Ἡ ἀδυναμία τῆς τὴν κάνει νὰ παραδίδεται. Ἡ γυναικα ποῦ θέλει νὰ ἀγαπᾷ, εἶναι ἡ γυναικα ποῦ θέλει τὴν ζωή, ποῦ ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσῃ τὴν ζωή της καθὼς λέγει ἡ Rebelle, ἡ κατά τὴν ἐφράση μιᾶς ἄλλης ἡρωΐδας τῆς, τῆς Marianne τοῦ «Avant l'Amour», revendique sa part de bonheur sur la fatalité, sur les conventions, sur la misère de sa destinée de femme.

Ἡ ἀδυναμία τῆς γυναικας τὴν κάνει ὥστε νὰ παραδίδεται· εἴτε μιὰ ἀδυναμία πνευματικὴ ὅπως τῆς ἡρωΐδας τοῦ Oiseau d'Orage, εἴτε ἀδυναμία τῆς ἴδιας γυναικείας φύσης, ἡ δόπια ρέπει περισσότερο στὴν αὐτοθυσίαν ἀπὸ ἐκεῖ ὁ τίτλος τοῦ ρομαντικοῦ «L'ombre de l'Amour». Ἡ σκιὰ τοῦ ἔρωτα δὲν εἶναι ὁ ἔρωτας. Ἡ αὐτοθυσία δὲν εἶναι ἡ ζωή, ἔστω καὶ ἂν στὶν αὐτοθυσία βρίσκει κανεὶς μιὰ τραχεῖλαν ὥδονή. Ἡ Denise ἀγάπησεν ἡ ἐνόμισε πᾶς ἀγάπησε ἔνα φύσισικό, ὅστις ἔλπιζε νὰ βρεῖ στὸ πάθος τὴν σωτηρία του. Ἡ Marcelle Tinayre, δὲ φαίνεται νὰ καταδικάζῃ ἐντελῶς τὴν ἀδυναμία τῆς γυναικας· εἶναι πολὺ ψυχολόγος καὶ πολὺ «ἀδύνατη», δηλ. γυναικα ἡ ἴδια γιὰ νὰ ζητῇ τὰ ὑπερανθρώπινα. Μή ζητήσετε νὰ σᾶς παρουσιάσῃ τὴν table des valeurs τοῦ Nietzsche. «Ἄλλως τε ὁ ποιητής τοῦ «Ζαραπούστρα» καὶ ὁ φιλόσοφος τοῦ «Πέραν τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ», ἀποτείνονταν στοὺς ἀντρες. Ἐνῷ ἡ M. Tinayre ἀποτείνεται μᾶλλον πρὸς τέσ γυναικες. Πάντως ὅμως ἡ M. Tinayre δὲ θέλει τέσ γυναικες θύματα τῆς ἀδυναμίας τουν, καταδικασμένες νὰ μιρικάζουν ἔνα πεθαμένο αἴσθημα. Πέραν ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς αὐτοθυσίας ἐπάρχει ἡ ἡρωϊκὴ ζωή. Πέραν ἀπὸ τὸ πάθος ὑπάρχει ἡ force des choses, ποῦ διαρκῶς δημιουργεῖ τὰ

δόντα, πέραν ἀπὸ τὸ «Oiseau d'Orage», ύπάρχουν οἱ πλατεῖς καὶ φωτισμένοι δρίζοντες.

‘Αλλὰ βλέπω πῶς ἀπομακρύνθηκα ἀπὸ τὸ Hellé γιὰ τὸ δποῖον ἥθελα νὰ κάμω λόγον.

Διαβάζοντας τὸ ἔργον αὐτὸ δὲν ἥξενρα τί νὰ πρωτοθαυμάσω : τὸ ίδιόρυθμο τῆς ἔμπνευσής, τὸ λιτὸ τῆς φράσις, ἢ τὸ δυνατὸ τῆς σκέψης. Ὁμολογῶ δῆμος, πῶς δσο προχωροῦσα στὴν ἀνάγνωσή μου, τόσον ἐφοβούμονον μῆπως μὲ σταματήσῃ καμιμιά δυσάρεστη, δοκιμασμένη ἔκπληξη. Ἐννοῶ ἡ ἀποκάλυψη ἐνὸς συνηθισμένου τριες φιλολογικοῦ ἢ καμιμιά ἀνισότητα, μετάπτωση, ἀπὸ κεῖνες ποῦ χαλοῦν καὶ τὰ δραιώτερα ἔργα. ‘Αλλ’ ὅχι ἡ συγγραφεὺς δὲν ἐφάνηκε σὲ κανένα μέρος κατώτερη τῆς ἑαυτῆς τῆς, τῆς ἀποστολῆς τὴν δποῖαν ἀνέλαβε.

Πρὸ παντὸς μιὰ ίδεα πρωτότυπη, τῆς Marcelle Tinayre μοῦ ἄρεσε, γιατὶ τὴν βρίσκω ἔξισου ἀληθινή δσο καὶ εὐεργετική. Ἐννοῶ τὴν ίδεα τῆς ἔκεινη ποῦ ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴ σκέψη τοῦ ρομάντζου της: πῶς δὲν ὑπάρχει δηλαδὴ οὐδεμία ἀντίφαση μεταξὺ τῆς εἰ δωλοὶ λατρεὶς στάσης τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς δράσης. Πῶς μιὰ δράση φωτισμένη δὲν καταστρέφει ἀναγκαστικὰ τὴν γαλήνη τοῦ πνεύματος. ‘Η μᾶλλον πῶς ἡ ἀνθρωπιστικὴ δράση εἶναι ἀναγκαῖα δποῖς ἡ εἰδωλολατρικὴ στάση τοῦ πνεύματος δὲν ἀποξηράνη τὴν ψυχὴ ἔκεινη ποῦ τὴν τηρεῖ.

Οἱ ἀνθρωποι πράγματι κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς του δὲν βλέπει μόνον νὰ ἀναπτύσσεται ἐντός του ἡ τάση πρὸς τὴν γνώση, ἀλλ’ ἐπίσης ἔκεινη πρὸς τὴ δράση. Καὶ δσον ἡ γνώση του αὐξάνει, καθίσταται διαυγῆς τόσο καὶ τὴ δράση του τὴ δέλει ἀποφασιστική, φροτεινή, ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸν ἕδιον, μεταβλητικὴ τῆς πραγματικότητας καὶ δημιουργικὴ μιᾶς πραγματικότητας πιὸ ταϊρασμένης μὲ τὴν ἀντίληψη ποῦ ἔχει τὴς ζωῆς. Άλλοτινὰ ἡ δράση εἶναι δ νόμος τῆς ζωῆς. Η δράση εἶναι δημιουργὸς ζωῆς. ‘Η εἰδωλολατρικὴ στάση τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ στάση ἔκεινηπτον καταδικάζει τὴν ἀνησυχία (ὅ “Ἄγ. Ανγούστινος ἀντιθέτως ἔλεγε: et inquietum est cor nostrum) ποῦ ἐπιδιώκει τὴ γαλήνη καὶ ἐπιζητεῖ τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν ποῦ ξῆ καὶ μέρεφται μὲ γνώση καὶ μὲ θεωρία.

Δὲν βλέπω δῆμος γιὰ ποιὸν λόγο τὸ ἀτομο ἔκεινο ποῦ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὸ πνεῦμα του καθαρὸ ἀπὸ προλίγημεις, ποῦ δὲν ἀφῆκε νὰ εἰσχωρήσῃ σαντὸ καμιμιά ἀπαισιόδοξη θρησκευτικὴ σκέψη, κανένα σπέρμα μυστικισμοῦ, δρεπὲλει νὰ κρατηθῇ μὲ ἐπιμέλεια ἀπὸ κάθε δράση ἀνθρωπιστική. ‘Απ’ ἐναντίας μοῦ φαινεται πῶς δποῖος νοιώθει τὴν πνευματικὴ γαλήνη καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθεια, πρέπει νὰ αἰσθάνεται ἔνα κάππιο αἰσθήμα διανοητικοῦ οίχου, βλέποντας τὸ ἀνθρώπινο ποίμνιο νὰ ξῆ μέσα σὲ μιὰ οίχο τὴν ἀμάθεια, ἡ δποία τὸ κάπω-κάτω ἔχει τὸν ἀντίχτυπο τῆς, ἀπάνω σ’ αὐτὸ τὸ ἕδιο σῶμα, τοῦ δποίου λένε τές ἀδιμονικὲς γραμμές.

Τὴ γαλήνη στὸ πνεῦμα μόνον ἡ γνώση μπορεῖ νὰ τὴν δώσῃ ἔχω τούλαχιστον τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴ νὰ τὸ πιστεῖν. ‘Η ἀνησυχία ἡ ἡ δουλεία στὴν δποίαν ἔξαπολούθει νὰ ξῆ ἡ ἀνθρωπότητα, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀμάθειας τῆς.

Βρίσκω λοιπὸν φυσικό, ἔνα πνεῦμα ποῦ κατέχει τὴ γαλήνη καὶ τὴν ἐσωτερικήν ἐλευθερία νὰ θέλῃ νὰ τές μεταδώσῃ καὶ στοὺς ἄλλους, ὑποδεικνύοντάς τους, τὸ δρόμο ποῦ πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν πρὸς τὸ σκοπὸν αὐτὸ. Τὴν προσπάθεια πρὸς ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς, τὴν ἀποκαλῶ ἀν-

θρωπιστική δράση. Ήμπορεῖ νὰ πάρῃ πολλές ἐκφράσεις, ήμπορεῖ ἔστω νὰ καταστῇ καὶ πρόξενος λύπης γιὰ κεῖνον ποὺ τὴν ἔξασκε, ἀλλὰ πάντως μόνον αὐτὴ τὸν εἰσάγει πράγματι στὴ ζωὴ — στὴν παγκόσμια ζωὴ — τοῦ δείχνει μὲ ἄλλα λόγια, τί εἶναι ἡ ζωὴ, δηλ. τοῦ ἐπιτρέπει νὰ δῆ στὴν ζωὴ τὴν ἔξελιξή της, τοὺς πυμαντισμούς της, τὴν προσπάθειά της πρὸς τὴν ἔλευθερία.

Δὲν ἔξυρομε τὴν ζωὴ ὅταν ἀπλῶς ἀρκούμεθα στὸ νὰ δεχόμεθα ἔξωτερικὲς ἐντυπώσεις, χωρὶς νὰ ἀντιδῷμεν. Δὲν εἶναι ἐπειδὴ θὰ ἀνυψωθοῦμε σὲ αἰσθηματικὲς ἡ σχολαστικὲς γενικεύσεις καὶ πορίσματα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη πονηρία ἡ τὸν ἀνθρώπινο ἐγωϊσμό, π.χ., ποὺ θὰ ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ κηρύξωμε πῶς ἔξυρομε τὸν ἀνθρώπο. Ἐνόσω στὸν ἀνθρώπο τῆς σήμερα δὲν κατωρθώσαμε νὰ ἀνακαλύψουμε ἔναν ἄλλον ἀνθρώπο νὴ ἔστω τὸν ἀνθρώπο στὸν διποτὸν δὲν θὰ κατωρθώσῃ νὰ ὑψωθῇ τελείως, ἀλλὰ στὸν διποτὸν ὅμως τείνει ἡ πεῖρα μαζὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου θὰ μείνῃ ἀπλῶς μιὰ πεῖρα συμφεροντολογικὴ ἡ μιὰ γνώση αἰσθητική δὲν θὰ ἀποβῆ ποτὲ μιὰ πεῖρα ζωῆς πραγματική, θὰ εἴμεθα πραγτικοὶ τῆς ζωῆς ὅχι ὅμως ἐμπειροί.

Ἄφοι ἡ δράση εἶναι ὁ νόμος τῆς ζωῆς, πιὰ καταληγότερη δράση γιὰ διντινα αἰσθάνεται τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς καὶ δὲν τὴν καταφρονεῖ κατὰ τὸ κέλευσμα τῶν θρησκειῶν, παρὰ ἡ δράση ποὺ ἔχει ὥς σκοπὸ τὴν ἀπελευθερωσῆ τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ ἀπὸ τὴν ἀμάθεια καὶ τές προληψεις. Τὸ πεδίον αὐτὸ τῆς δράσης εἶναι τόσον ἐκτεταμένο, ἐπιφυλάσσει τόσο ζωηρὲς ἐκπλήξεις, ποὺ φαντάζομαι πῶς μπορεῖ νὰ ἴσχουν ποιήσῃ καὶ τοὺς πιὸ δύσκολους, νὰ ἀποξημιώσῃ καὶ τοὺς πιὸ ἀδύνατους. Αὐτὸ ἀξίζει νὰ σημειωθῇ πολλοὶ πιστεύουν πῶς μόνον θυσιάζοντας κανεὶς τὸ «ἔγώ» του, μπορεῖ νὰ δράσῃ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐνῷ δὲν τὸ ἔναντίον δοτεῖς ἐργάζεται πράγματι ἐνσυνείδητα γιὰ τὸ «ἔγώ» του, γιὰ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον, ἐργάζεται ἀναγκαστικά γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Η ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἐνσυνείδητα ἀτομα. Ακριβῶς διποτὸς μπαίνει θαρραλέα μέσα στὴ ζωή, πλητάρπο τὸ ἔγώ του, δέχεται περισσότερους θυμοὺς τοῦ κόσμου, συμπαθεῖ σὲ πλιατύτερο βαθμὸ μὲ τὸ πᾶν. Ἐπεκτείνει τέλος τὸ ἔγώ του μέσα στὰ ἔγώ τῶν ἄλλων. Βλέπει τὴν ζωὴ του, ἀπλὸ σπινθῆρα ἐνόσω τὴν κρατοῦσε ζουλιάρικα κλειστὴ στὸν κόσμο, νὰ ἀνάβῃ, ἀπ’ ὅταν τῆς ἀπέδωκε τὴν ἔλευθερία.

Βέβαια, δι καθένας δὲν εἶναι καὶ ἀξίος γιὰ τὸ ἔργο τῆς μεταβίβασης τῆς ζωῆς. «Ολοι δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἐμψυχώνουν ἀτομα μέσα στὰ διποτὰ αὐτὴ τὴ δύναμη μέσα τους, ἀς τὴ κρησιμοποιήσουν, ὅπως τὴν αὐξήσουν ἀκόμη. Εἶναι μιὰ κρυψή ἀρετὴ μὲ τὴν ἀληθινὴ σημασία τῆς λέξης, ποὺ δὲν πρέπει νὰ παραγγωγίσουν τὴν ἀξία της. Δὲ θὰ ηθελα ὅμως νὰ τελειώσω τὰ δόλιγα αὐτὰ λόγια γιὰ τὴν Marcelle Tinayre, χωρὶς νὰ ἀναφέρω πιὸ ἰδιαίτερα : «L’Ombre de l’Amour». Στὸ ρομάντζο αὐτό, παραπλεύρως μὲ τὴν ἀνάλυση ποὺ ὁ συγγραφέας κάνει τῶν προσώπων του, βρίσκει κανεὶς μιὰ θαυμάσια ἀπ’ διεξ τὲς ἀπόφεις περιγραφὴ τοῦ Limousin, ποὺ γιὰ τὴν ἐντέλεια τῆς ὑπενθυμίζει ἐκεῖνα τὰ διμήρια romans champêtres τῆς George Sand, μέσα στὰ διποτὰ, ἡ γεμάτη ἀπὸ ἀγάπη γυναῖκα αὐτὴ ἀφηκε νὰ ψάλῃ τὴν ὑπεροχνιασμένη ἀπὸ ποίηση ψυχὴ της.

‘Ο κ. Γούναρης είναι πράγματι ένας τύπος ἀντιπροσωπευτικός. *Ως τέτοιος ἀξίζει νὰ σημειωθῇ. *Ἀντιπροσωπεύει μιὰ μεγάλη μερίδα ἀπὸ τοὺς «ἀνεβασμένους φιλοδόξους» τοῦ τόπου, πιὸ ἴδιαίτερα ἐκείνους ποὺ προσπαθοῦν μὲ τὴ σπουδὴ νὰ ἀναπληρώσουν τὴν ἔλλειψη ἴδιοφυΐας καὶ ποὺ ἡ φιλοδοξία τους δὲν ἀνέχεται νὰ ἀναγνωρίζουν ἄλλην ἀξίαν πλὴν ἀπὸ τὴ δικῆ τους καὶ τῶν δμοίων τους. Καὶ τὴ συγκατάβαση αὐτῆ ὡς πρὸς τοὺς δμοίους τους είναι ἀναγκασμένοι νὰ τὴν κάμουν, διὰ τὸ λόγο ποὺ εἶναι καταδικασμένοι νὰ συμμαχοῦν ἀναμεταξύ τους δπως καταστήσουν πιστευτὴ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχουν τῆς μεγαλοφυΐας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πνεύματος. Τὰ συμφέροντά τους συνδέουνται σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ τὸ κολλεκτιβικὸ τους ἔγω πνίγει τὸ ἀτομικό, τὸ δποῖον ἐξ ὅλου οἱ ἴδιοι προτιμοῦν νὰ κρύπτουν ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ κοινοῦ, τόσον εἶναι πεισμένοι οἱ ἴδιοι γιὰ τὴ μετριότητά του. Τὸ μῆσος γιὰ τὴν ἔχωριστὴν ἴδιοφυΐα, γιὰ τὴ μεγαλοφυΐα, ἐνόνει δῆλους αὐτοὺς τους philistins cultivés, οἱ δποῖοι κατὰ βάθιος εἶναι οἱ πιὸ ἀσπονδοὶ ἔχθροι τοῦ πνεύματος.

‘Ἄλλως πῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἔξηγηθῇ ὁ ἐνθουσιασμὸς, ἡ ψύχωση ποὺ ἔπιασε τόσους διανοούμενους γιὰ τὸν κ. Γούναρη, ἐνθουσιασμὸς ποὺ ἔξεδητο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κιόλας ποὺ δ Γούναρης, δ στὴν Εὐρώπη μορφωμένος ἐπέστρεψε στὴν Ἐλλάδα μὲ τὴν πρόθεση νὰ σώσῃ τὴν Ἐλλάδα, μοδὸ scientifico. Γούναρισμὸς ποὺ προπάντων ἔξεδητο ἀποκλειστικῶς στὲς τάξεις τῶν «διαβασμένων» ψύχωση καὶ αὐτὴ τῶν νεοπλούτων τοῦ πνεύματος. Νὰ ἡμποροῦσα νὰ ἔριχνα, τέλος, μιὰ γιὰ πάντα τὴν πρόληψη ποὺ θέλει πῶς δῆλοι ἔκεινοι ποὺ ἔσπούδασαν στὴν Εὐρώπη εἶναι πράγματι καὶ τόσον genia! Εἶναι σὲ θέση νὰ μιλοῦν γιὰ δῆλα, ἀπὸ τὴν δμοφιὰ τῆς γυναικας ὡς γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι σὲ θέση νὰ λύσουν δῆλα τὰ ζητήματα! Καὶ πρὸ πάντων δταν πρόκειται γιὰ ἀνθρώπους ποὺ ἔσπούδασαν ἔνα ἀπλὸ Droit, ἡ μιὰ φευτοεπιστήμη σᾶν τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν. ‘Ἄλλα στὴν Εὐρώπη δὲν ὑπάρχει σχεδὸν καθηγητῆς ὀπωσοῦν σοφαδὸς ποὺ νὰ μήν ἔχῃ διαβάσῃ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπιστῆμες, ἡμπορῶ δὲ νὰ ὀνομάσω célébritéς γνωστὲς ποὺ ἡ χριστιανικὴ μόδις μπορῶ νὰ πᾶ τές σπουδές των στὸν κλάδο στὸν δποῖον διεκρίθησαν ἀφοῦ πλέον είλχαν στὰ χέρια τους ἔνα doctorat laïcique, ἡ μιὰ aggrégation καθηγητικῶν. ‘Ἄς μη μιλήσω δὲ γιὰ τὸ droit ποὺ θεωρεῖται ὡς ἔνα passatempo. ‘Οταν ἀκούω νὰ μοῦ ἔχει μνοῦν ἔνα κύριον ἐπειδὴ ἐμορφώθηκε στὴν Εὐρώπη, καὶ ἐννοοῦν μὲ αὐτὸ πῶς ἔσπούδασε Νομικά, ἡ μιὰ φευτοεπιστήμη σᾶν τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομία, μοῦρχεται νὰ σκάσω στὰ γέλοια. Θὰ μὲ ἐνδιέφερε πρὸ παντὸς νὰ ἔσεντο ἀν δ κύριος αὐτὸς είλχε τὸ εὐτύχημα νὰ πέσῃ σὲ καλὰ χέρια, στὰ χέρια ἔνος ἐπιστήμονα βέρου καὶ δχι σὲ κείνα ἔνος τσαρλατάνου μὲ ἐπιστημονικὴ μόρφωση καὶ σωβινιστικὰ ἐνστικτα. Πόσο πιὸ διανοούμενοι θὰ ἴσαν πολλοὶ ἀν δὲν ἔσπούδαξαν καθόλου στὴν Εὐρώπη, ἀν δὲν ἀφίνονταν νὰ μεταστραφοῦν σὲ ἀντανακλαστικὸ ὄργανα, στὰ χέρια καθηγητῶν τσαρλατάνων. ‘Ἄς παύσῃ τέλος αὐτὴ ἡ ἀπαίσια κομιωδία ποὺ θέλει νὰ ἐπιβάλονται στὸ κοινό, ἔννθρωποι ποὺ τὸ κάτω-κάτω δὲν ἔχουν ἄλλην ἀξίαν παρὰ νὰ ἔχουν δῆ τὴν Εὐρώπη! ‘Άλλα γνωρίζω τόσους συζύγους ποὺ τὸν μῆνα τοῦ μέλιτος τὸν πέρασαν κι’ αὐτοὶ στὴν Εὐρώπη!

Καὶ τὸ τελευταῖο. Εἰς τὴ σημερινὴ ἐποχὴ οἱ σπουδές μιᾶς ἀληθινῆς ἐπιστῆμης καὶ πρὸ πάντων τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἔχουν ὡς ἀντικείμενο συγ-

κεκριμένα πράγματα και όχι άφυλημένα δὲν τελεώνουν ποτέ. Οἱ ἀληθῖνοὶ ἐπιστήμονες περνοῦντες διαρκῶς τὴν ζωήν τους, μελετῶντες και ἀλλάσσοντες συχνά τές ἀντιλήψεις τους. Και καθὼς ὁ Ἰπποκράτης βρίσκουν πᾶς ὁ βίος εἶναι φραγκός.

Ἄλλα μόνο βέβαια μέσα σὲ ἔνα φωμένιο, μποροῦν νὰ βρεθοῦν ἄνθρωποι μὲ τέτοιο τουπὲ γιὰ νὰ κηρύξτουν πᾶς «ἐτελείωσαν τές σπουδές τους στὴν Εὐρώπη».

EL-MANACHI.

ΔΑΝΙΗΛ ΚΟΕΝ.

Τὰ «Γράμματα» μὲ μεγάλη τους εὐχαρίστηση δημοσιεύουντες τὴν μικρὴν μελέτη τοῦ νεαροῦ φιλοσόφου Δαν. Κοέν. «Ο Δαν. Κοέν, εἶναι ἄγνωστος στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Ἀλεξανδρειας, οἱ δποῖοι ἀκριβῶς δὲ τηγμῖζονται γιὰ τὴν ὑψηλὴν διανοητικότηταν ἐκείνων ποῦ τοὺς συχνάζουν.

Καὶ ἀφοῦ ὁ λόγος γιὰ τὸν Δαν. Κοέν, γιὰ τὸν δποῖον μπορῶ νὰ διαβέβαια ποῦ δὲν ἔφθασεν ἀκόμη στὸ τέρμα της — και όχι τὴν φευτοεξέλιξην, τὴν γνωστὴν στοὺς διανοουμένους μας ποῦ συνίσταται στὸ νὰ περνοῦν μὲ τα—θὰ ἐσημείωνα ἀπλῶς, πᾶς στὴν πόλη μας ὑπάρχουν ἀκόμη πολλοὶ νέοι διαπιστώσω πᾶς εἰχει μιὰ πραγματικὴ πνευματικὴ ἔξέλιξη στὴν ζωήν του—ἔξέλιξη τὴν γνωστὴν στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Ἀλεξανδρειας, οἱ δποῖοι ἀκριβῶς δὲ τη—θὰ ἐσημείωνα ἀπλῶς, πᾶς στὴν πόλη μας ὑπάρχουν ἀκόμη πολλοὶ νέοι διαβέβαια ποῦ δὲν ἔφθασεν ἀκόμη στὸ τέρμα της — και ἄγνωστοι στοὺς κύκλους, και ὁδηγοὶ δρμῆθηκαν στὴ σκέψη ἀπὸ ίδιους λόγους, ἀπὸ πνευματικὴν ἀνάγκην. Καιρὸς πιὰ εἶναι νὰ παύσουν οἱ καυχησιολογίες, δρισμένων γίνηκε, διτι πνευματικὴ ἔργασία γίνηκε στὴν Ἀλεξανδρειαν, διφεῦλεται σαντούς. Nego, τὸ ἀρνοῦμαι.

ΤΟ ΘΑΥΜΑ.

«Υπάρχει ἀνάγκη λογομαχίας ὅπως ἀναρρέσῃ κανεὶς τὴν ὑπαρξὴν τοῦ θαύματος ; Ἀλλὰ τί ἀλλο ὑταν τὸ θαῦμα ἀπὸ ἔνα ρῆγμα μέσα στοὺς νόμους, μέσα στὰ φαινόμενα τῆς φύσης ; Θά ἐπρεπε δῆμος νὰ εἴμεθα βέβαιοι πῶς γνωρίζομεν δὲν ους τοὺς νόμους τῆς φύσης, πῶς δὲν διεισέδυσε σὲ μιὰ παρατήρησή μας ή πειραμάτησή μας καμμιὰ αἰτία π λάνης ὅπως κηρύξωμεν διτι φῆγμα παρουσιάσθηκε μέσα στὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἔνα αἰτιατὸν χώρις αἰτίου, κατι ποῦ ξεφεύγει τὸν παγκόσμιον ντετερομνι—» Αν πρόκειται γιὰ γεγονός ποῦ πρότη φορά παρουσιάζεται, θά προσπαθήσῃ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ αἴτια. Ποτὲ δῆμος δὲ θὰ μπορῇ νὰ λεχθῇ: τὸ τάδε φαινόμενον εἶναι ἔνα θαῦμα. Λὲν ὑπάρχει ὄνθρωπος, δὲν ὑπάρχει Ἀκαδημία ἐπιστημῶν ποῦ νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνῃ ἐν δόνματι τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Οἱ θρησκεῖες μποροῦν νὰ πέρονουν τέτοια δικαιώματα και γιὰ τὴν Πίστη. Ἀλλ’ ή ἐπιστήμη ἀγνοεῖ τὰ συμπεράσματα τῶν θρησκειῶν.

Γνωστό εἶναι τὸ φαινόμενο τῆς ἀναγέννησης τῶν ιστῶν σὲ μερικὰ ξῶα. Κόβετε τὴν οὐρά τοῦ σαμιναμιδιοῦ και ή οὐρά ξαναφυτρώνει ἐκ νέου. Θαῦμα ! Όχι, ἀπόδειξη, ποῦ δ σκελετὸς τῆς οὐρᾶς αὐτῆς ποῦ ξαναφυτρώνει εἶνε σκελετὸς ἐμβρυωδῆς, δὲν εἶναι σκελετὸς δημοιος μὲ τὸ σκελετὸ τοῦ ἐπίλοιπου σώματος. Τὸ φαινόμενο τῆς ἀναγέννησης παρατη-

ρεῖται εὐκολώτερα στὰ πρωτοξαύρια, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ ζῶα ποῦ δὲν ἐπέρχασαν ἀκόμα τὴν ἐμβρυώδη κατάστασή τους. "Ας υποθέσωμε τώρα — θα ὑμα ποῦ δὲν ἔγινε ποτὲ ἐξ ἄλλου — πῶς θέτερα ἀπὸ ἕνα προσκύνημα σὲ μιὰ θαυματουργό (!!!) εἰκόνα ἡ γάμπα ἐνὸς κούτσου ἐξαναφύωσε. Ή στάση τοῦ ἀνθρώπου τῆς πίστης θὰ ἦταν νὰ φωνᾶξῃ θαῦμα! Διαφρετικὴ ὑὰ ἦταν ἡ στάση τοῦ ἐπιστήμονα. Ο ἐπιστήμονας τὸ πρῶτο ποῦ θὰ είχε νὰ κάμη θὰ ἦταν νὰ ἔξελέγῃ τὶ φύσεως εἶναι ὁ νέος σκελετὸς τῆς γάμπας. Έὰν εὑρίσκε δὲ ὅτι ὁ σκελετὸς αὐτὸς παρουσιάζει χαρακτῆρα παραπλήσιο μὲ τὸν ἐμβρυώδη σκελετὸν τοῦ ἀνθρώπου, θὰ ἥτο πλέον ἡ βέβαιος ὅτι ἔχει νὰ κάμη μὲ ἕνα φυσικὸ φαινόμενο, σκετικὸ μὲ τὴν ἀναγέννηση τῶν ιστῶν, καὶ τίποτε περισσότερο. Μεταχειρίστηκα ἐπίτηδες ἔνα χονδρὸ παράδειγμα — διότι πράγματι, φαινόμενο ὅπως τὸ προτιγμένο οἱ συλλέκτες θαυμάτων δὲν ἔχουν νὰ ἀναγράψουν — γιὰ νὰ δεῖξω ἀπλῶς πῶς ἡ στάση τοῦ ἐπιστήμονα δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ νὰ ἔθευνῃ: ἐπειδὴ δὲν πιστεύει ἀκριβῶς, ἔρευνῷ.

E. ARMAND : EL ANARQUISMO INDIVIDUALISTA. Lo que es, puede y vale.

"Ο φύλος τῶν «Γραμμάτων» E. Armand μᾶς ἔστειλε τὴν μετάφραση εἰς τὴν ισπανικὴ τοῦ βιβλίου του Qu'est-ce qu'un anarchiste? Η μετάφραση συνοδεύεται μὲ μιὰ εἰσαγωγὴ τοῦ ισπανοῦ ἀτομιστὴ Costa Iscar. Τὸ βιβλίο ἔχει τυπωθῆ στὴ Βαρκελώνη, Imprenta «Germinal» ronda de san Pablo 36, 1916. Παραβάλοντες τὸ γαλλικὸ κείμενο μὲ τὸ ισπανικό, βρήκαμε τὸ δεύτερο ἀσυγκρίτως πιὸ ἐπεκταμένο ἀπὸ τὸ πρῶτο. Εὐχόμεθα λοιπόν, δπως ὁ καλός μας «σύντροφος» μὴν ἀργίσῃ νὰ δημοσιεύσῃ καὶ στὸ γαλλικὸ τὴν νέα του ἔκδοσην.

Βεβαίως, μιὰ μέρα, ποῦ ἡ γελοία προκατάληψη ἐναντίον τοῦ ἀναρχισμοῦ καὶ τοῦ ἀτομικισμοῦ πέσῃ, ἡ ιστορία τῆς ἔξελιξης τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰώνες θὰ πλουτισθῇ μὲ νέα κεφάλαια. Πολλὰ δημοσιεύματα, πολλὰ ὄνόματα θὰ γίνονται γνωστά σὲ μεγαλείτερο κύκλῳ. "Αλλως τε εἰνε δίκαιον. Δὲν πρέπει νὰ ἔχειστη ὅτι τὰ δημοσιεύματα κύκλο. "Αλλως τε εἰνε δίκαιον. Δὲν πρέπει νὰ κάμηστη ὅτι τὰ δημοσιεύματα γιὰ τὰ δοπιὰ κάνω λόγον, εἶναι φύσης τέτοιας, ποῦ ἀνώφελα θὰ ἥθελε κανεὶς νὰ προφυλαχθῇ ἀπέναντί τους. Καὶ ὁ λόγος εἶναι πῶς οἱ ίδεες ποῦ ἔκφραζον, εἶναι ίδεες σκετικὲς μὲ τὴ ζωὴ καὶ χωρὶς καμμιὰν ἀντίρηση τὲς ίδεες αὐτὲς τές βλέπομε νὰ τές ἔκφραζον οἱ συγγραφεῖς τους μὲ δύναμη καὶ μὲ πεποίθηση. "Ετυχε νὰ διαβάσω τὴ τάδε ἀναρχικὴ brochure σκετικὴ μὲ τὴν ἀναθροφὴ π. χ. καὶ νὰ ἀποκούμισω μετὰ τὴν ἀνάγνωση αὐτὴ σπέψεις ποῦ σίγουρα δὲν θὰ μοῦ τές ἔδιδεν ἡ ἀνάγνωση ἐνὸς παρόμοιου βιβλίου γραμμένο ἀπὸ ἕνα καθηγητὴ officiel μὲ ὅλη τὴν ἐπιστήμη του.

"Η ἀναρχικὴ φιλολογία ὡς ποιὸ βαθμὸν ἔχει ἐπίδραση ἀπάνω στὴ γενικὴ φιλολογία, ἀπάνω στὴ γενικὴ σκέψη τῶν τελευταίων δεκαετιών; Νὰ ἔνα ζήτημα ποῦ ἀξίζει νὰ μελετηθῇ καὶ θὰ μελετηθῇ βέβαια μιὰ μέρα. "Εννοεῖται δῆμος ὅτι ἡ ἐρώτηση τιθέμενη ἔτσι, δὲν εἶναι καὶ πολὺ ὀρθή. Πράγματι ἡ ἀναρχικὴ φιλολογία εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ ἔκφραση τῆς ἔξελιξης τῶν πνευμάτων. Εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ ίδια ἔνα προϊόντο, ἔνα ἀποτέλεσμα τῆς γενικῆς φιλολογίας, ἐπιστημονικῆς, λογοτεχνικῆς, φιλοσοφικῆς. "Αλλὰ εἶναι ἔνα ἀποτέλεσμα ποῦ ἀντιδρᾷ καὶ καθίσταται αἰτίᾳ μὲ τὴ σειρά του.

Γιὰ νὰ ἔπαιξεθω στὸ βιβλίο τοῦ Armand παρατηρῶ ἀπλῶς σύμφωνα

μὲ τὴ παρατήρηση τοῦ φίλου μου Λεωνίδα Θεοφανίδη πᾶς; ὁ Armand εἶναι ἔνας καλός γεμιευτὸς δ' ἵδεες. Πνεῦμα περίεργο, ποῦ εἰς ἄκρον ἐρᾶται τὸ νέο, τὴν ἀλλαγὴν καὶ μισῆ τὰ μαστημένα, τὰ τετραμμένα, ἐξ ἵσου πεισματάρικο νὰ διατηρήσῃ τὸν ἀτομικὸ του χυθμὸ δόσο καὶ ἀκόρεστο νὰ ἀφομούσῃ κάθε τὸ τὸ ἔνο ποῦ τὸ κρίνει ἐνδιαφέρο, ὁ Armand δὲν ἀνήκει σὲ καμμιὰ σχολή, δὲ μπορεῖ νὰ παραβληθῇ, μὲ κανένα ἄλλον σκεπτόμενον. "Ας προσθέσω πῶς ὡς διευθυντής περιοδικῶν (L'Ere nouvelle), «Hors du Troupneau», «Les Réfractaires», «Par delà la mélée») ὁ Armand εἶναι του ὅσο καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν φίλων του.

ANAMONH.

Ἐνθυμοῦμαι πάντα—μὲ μιὰν θλύψη ἀνείπωτη—τές στιγμές ἑκεῖνες ποῦ πέρασα, ἀναμένοντας τὸν Σοφὸν Ἀνθρώπο, μέσα στὸ μικρό, σχεδὸν σκοτεινὸ γνώρισα τές πιὸ βαθὺς καὶ τές πιὸ γλυκειές ἐντυπώσεις τῆς ζωῆς μου.

Διαισθανόμουνα, ὅλη τὴν ψευτιά, ὅλη τὴν δυστυχία ἥ τὴν ἀληδία τῆς ζωῆς, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνιδιοτελῆ ἔρευνα τῆς ἀλήθειας· ἔβλεπα ὅλη τὴν περασμένη μου ζωὴ σᾶν κάτι ποῦ ὑπῆρξε μιὰ συνεχῆς παρεξήγηση, ἐνῶ θὰ είλη μπορέσῃ νὰ διαπιστωθῇ μὲ ἄλλο τρόπο, ποῦ θὰ ἐπλήρωνε τὸ πνεῦμα μου ἀπὸ ἴκανοποίηση! Καὶ αἰσθανόμουνα πίσω ἀπὸ ἔνα τοῖχο τὸν Σοφὸν Ἀνθρώπο, τὸν ἀνθρώπο τῆς πιὸ μεγάλης γαλήνης, ποῦ δημιουργοῦντε συνεχῶς μέσ' τὸ μυαλό του ἔνα κόσμο τόσον ὠραῖο, ποῦ πάντα παρουσίαζε τὸ χαρακτῆρα τοῦ τέλειου χωρὶς ποτὲ νὰ τελειώνῃ. Αὐτὴν τὴν στιγμή, ἐσκεπτόμουνα, πότισ ξέρει ποιάν ωραία κολόννα νὰ προσθέτῃ στὸ οἰκοδόμημά του; ποιά νέα τοιχογραφία νὰ κατεργάζεται, ἥ μὲ ποιό νέο μωσαϊκὸ νὰ καλλιωπίζῃ τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ του;

"Α! πῶς αἰσθάνθηκα τότε, πῶς ἀνεγνώρισα ὅλην τὴν ματαιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ἀγνοεῖ τές πιὸ ὑψηλές ἀπολαύσεις τοῦ πνεύματος· ποῦ τὰ πάθη, εἴτε ἡ κενοδοξία, εἴτε ἡ τυφλὴ πίστη ποῦ δίνει σὲ ἄλλους ἀνθρώπους, τοῦ τρώνε ὅλες τές πιὸ γόνιμες ὥρες του, σὲ βαθὺδ ποῦ δὲν τοῦ ἀφίκονται καὶ γιὰ νὰ σκεφθῇ ποιά εἰναι ἡ πραγματικὰ θέση του μέσα στὸν κόσμο!

Ζωὴ ἀληθινὴ καὶ ζωὴ ψευτικα, πόσον ἥ μιὰ διαφέρετε ἀπὸ τὴν αὐλὴν, πόσον ἥ μιὰ ἐμποδίζει τὴν αὐλὴν νὰ φανερωθῇ, τὸ ἐννόησα, τὸ ἐσκεπτόμενη μου, ποῦ διέκρινα τὸ φῶς, ποῦ ἐβάφτισα τὰ μάτια μου μέσα στὸ φῶς.

"Ενας τοῖχος μὲ ἐχώριζεν ἀπὸ τὸν Σοφὸν Ἀνθρώπο, ἀλλ' ὁ Σοφὸς Ἀνθρώπος ἤτανε ἥδη παρών δὲ ἐμέ.

"Ἐπαυσα νὰ βρίσκω πῶς ἤμουν μόνος. Ἀναμένοντας τὸν Σοφὸν Ἀνθρώπο, ἐδοκίμαζα ἥδη τὴν εὐεργετικὴν ἐπιδραση τοῦ Σοφοῦ Ἀνθρώπου ἀπάνω μου. Ἀλλοι δοξάζοντες λουσμένοι μέσα σὲ ἔνα χαρωπὸ φῶς, ἐξεδιπούων ὡς τότε εἶχαν ζώσῃ τὸ πνεῦμα μου.

Καὶ ἐγνώρισα τὴν ἥδονὴν τοῦ νὰ ὑπάρχῃ κανεὶς πραγματικά.

Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗΣ